

UDK 262.3 (497.5 Marča) "1662" (093)
 923 Petretić, P.
 Izvorni znanstveni rad
 Primljeno: 18. rujna 2003.

Povijest grkokatoličke Marčanske biskupije ("biskupije Vlaha") zagrebačkog biskupa Petra Petretića iz 1662. godine

Zlatko Kudelić

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor analizira opširno izvješće zagrebačkog biskupa Petra Petretića o grkokatoličkoj Marčanskoj biskupiji sastavljeno 1662. godine na zamolbu cara Leopolda I., i prikazuje recepciju tog izvora u historiografiji Vojne krajine, Katoličke i Pravoslavne crkve i povijesti crkvene unije u Hrvatskoj. Iznosi Petretićeve ideje o najpogodnijem načinu širenja unije među pravoslavnim krajišnicima i razloge zbog kojih prijedlozi iz Petretićeva izvješća nisu bili prihvatljivi bečkom Dvoru.

1. Uvod

Zagrebački biskup Petar Petretić (1648.-1667.)¹ sastavio je na zamolbu cara Leopolda I. godine 1662. opširno izvješće o grkokatoličkoj Marčanskoj (Svidničkoj) biskupiji pod naslovom "Petri Petretich episcopi Zagrabiensis Historia de Valachorum in Confiniis Regni Sclavoniae episcopatus origine, progressu et effectibus"², u kojem je opisao njezinu povijest do 1661. godine i djelovanje njezinih biskupa glede širenja unije među pravoslavnim krajišnicima (Vlasima) Varaždinskog generalata i Vojne krajine.³ Grkokatolička Marčanska biskupija, o kojoj je ovo izvješće govorilo, utemeljena je breveom "Divinae Maiestatis Arbitrio" pape Pavla V., izdanim

¹ Petar Petretić rođen je oko 1604. godine u Sošicama u Žumberku. Školovan je kod isusovaca u Zagrebu, a studij je nastavio u Beču. Od 28. svibnja 1631. do 17. svibnja 1633. godine obavljao je službu kuratora (upravitelja) Hrvatskog kolegija u Beču. U kolovozu 1632. imenovan je kanonikom, 1640. postao je kalničkim arhidakonom, a 1643. prepošt prvostolne zagrebačke crkve. Nakon smrti zagrebačkog biskupa Martina Bogdana vladar ga je 4. veljače 1648. imenovao zagrebačkim biskupom, a papa potvrdio 1. veljače 1649. Kaločkim nadbiskupom imenovan je 7. srpnja 1667., a preminuo je 12. listopada 1667. Petar Petretić bio je prvi zagrebački biskup koji se skrbio za katolike na onom području Zagrebačke biskupije koje se nalazilo pod osmanskom vlašću. Godine 1658. imenovao je franjevca Petra Nikolića generalnim vikarom "in spiritualibus" i sufraganom za područje između Save i Drave (Dubica, Požega, Velika, Virovitica, Valpovo i Vaška). Opširnije: Mijo KORADE, "Petar Petretić", u: Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Zagreb, 1995., 333.-339.; Andrija LUKINOVIĆ, Zagreb - devetstoljetna biskupija, Zagreb, 1995., 204.-205.; Ivan Kukuljević, "Petar Petretić", Arhiv za povijestnicu jugoslavensku, IX., Zagreb, 1868., 312.-316.

² Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: Arhiv HAZU), II. d 51: "Petri Petretich episcopi Zagrabiensis Historia de Valachorum in Confiniis Regni Sclavoniae degentium Episcopatus origine, progressu et effectibus" ("Informatio Petri Petretich, episcopi Zagrabiensis, De Valachorum in Confiniis Regni Sclavoniae degentium Episcopatus Origine, progressu, et effectibus: Item, si ultra tolerandus est, cui et qualiter conferendus, ad hoc ut fides Catholica incrementum capiat, et salus Patriae minus periculi timeat." (dalje: Petretić, Historia de Valachorum Episcopatus)

³ U krajiškim vojnim izvorima s kraja 16. i početka 17. stoljeća novi doseljenici iz Osmanskog Carstva najčešće su nazivani "Vlasima", pojmom značenje kojega je različito objašnjavano, od oznake etničke pripadnosti predslavenskim

21. studenog 1611., kojim je biskupu Simeonu Vratanji, koji je prvo pred kardinalom Robertom Belarminom⁴ ispovijedio katoličku vjeru, dodijeljena biskupska vlast u Ugarskoj, Hrvatskoj i Žumberku ("krajnjim granicama Kranjske"). Simeon je ujedno bio imenovan arhimandritom samostana Sv. Mihaela Arkandela u Marči, podignuta između Čazme i Ivanića na ruševinama

romaniziranim stočarskim Vlasima, koji su zbog pripadnosti pravoslavlju i jurisdikcijskoj podređenosti Srpskoj pravoslavnoj crkvi primili srpsku nacionalnu svijest, preko teze srpske historiografije da je to oznaka pripadnosti srpskoj naciji na krajiškom području od početaka naseljavanja oba Generalata, pa do oznake za pripadnost posebnom društvenom sloju, krajišnicima, koji su se prvenstveno razlikovali po vjeroispovijesti, jasno naglašenoj poistovjećivanjem "Rasciana ili Serviana" s Vlasima u izvorima crkvene provenijencije. Zagrebački su biskupi Benedikt Vinković i Petar Petretić pravoslavne kršćane-krajišnike u izvješćima nazivali "Vlasima ili Rascianima", odnosno "Vlasima ili Servianima", imenima kojima je značenje bilo sinonim za "raskolnika ili šizmatika", odnosno pravoslavnog krajišnika, za razliku od "Slavonaca", domaćih krajiških katolika starosjedioca, te "Predavaca", "bosanskih Hrvata katolika", katoličkih krajišnika doseljenih s osmanskog područja, kako su ih nazvali zagrebački biskupi Franjo Ergelski 1635. u izvješću vlaškom povjerenstvu, i Benedikt Vinković u izvješću apostolskom nunciju Casparu Mattheiju iz 1640. godine. U tom je izvješću Vinković Predavce nazvao "katolicima iste vlaške nacije", čime je pojam "Vlah" poistovijetio sa socijalnom pripadnošću posebnom društvenom sloju, krajišnicima, zaštićenima "vlaškim povlasticama". Isto su značenje pojma "Vlah" potvrdili i hrvatski staleži u zaključku iz 1628. godine, kada su upozorili da u Krajini pod imenom "Vlaha" živi više starosjedioca ("ljudi naše nacije"), koji su željeli doći pod zaštitu krajiških zapovjednika, nego pravih "Vlaha", a kranjski velikaš J. W. Valvasor u svom je djelu o vojvodstvu Kranjskoj iz 1689. pravoslavne doseljenike u Žumberak nazvao "Vlasima ili uskocima." U izvorima vatikanskog podrijetla, koji su se odnosili na uniju, "Vlasi" su poistovjećivani s "uskocima", "Ilirima", "Rascianima" i "Servianima", uz koje se dodavao pridjev "raskolnika", a nešto rjeđe i "krivovjernika", čime se označavala pripadnost pravoslavlju i crkvenoj jurisdikciji pravoslavnih pečkih patrijarha bez obzira na nečije etničko podrijetlo. Širenjem jurisdikcije pečkih patrijarha do granica Osmanskog Carstva i izvan njih, na područje mletačke Dalmacije, Ugarsku i Hrvatsku, u kojima su živjeli pravoslavni kršćani, širio se naziv "srpskih strana", odnosno "Vratanije", a srpsko su ime na krajeve u kojima su podizani pravoslavni manastiri širili pravoslavni kaluder, objašnjavajući da se njihov manastir nalazi u "srpskoj zemlji", bez obzira o kojem se dijelu Osmanskog Carstva ili Habsburške Monarhije radilo. Spominjanjem srpskog imena u liturgiji i naslovima pečkih patrijarha pojavilo se i mišljenje da je sav teritorij na kojem su boravili pravoslavni kršćani jurisdikcijski podređeni pečkom patrijarsima srpska zemlja, a oni "Srbi" po vjeri, pa se, primjerice, lepavinski iguman Joakim Đaković, koji se nakon neuspješnog pokušaja da bude izabran za marčanskog biskupa preselio u Rusiju, na evanđelje koje je poklonio lepavinskim kaluderima koji su pohodili Rusiju 1666. godine potpisao kao "srbo-slavunski episkop", a na molbi iz 1670. kao "episkop Srblljem Slavunije." S obzirom na širok raspon značenja pojma "Vlah", koji smo spomenuli, u ovom radu taj pojam koristimo kao oznaku za pravoslavne krajišnike Hrvatsko-slavonske Vojne Krajine, bez obzira na njihovo moguće etničko podrijetlo, koje je gotovo nemoguće točno odrediti jer su, između ostalog, i krajiški katolici, također različitog porijekla, prihvaćali pravoslavlje i time postajali Vlasima, najčešće zbog mogućnosti razvrgavanja brakova sklopljenih u Katoličkoj crkvi, a katkad i zbog pritisaka pravoslavnih krajišnika. Opširnije: Petretić, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 1r., 6v.; Nicolaus NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani, II, Oeniponte*, 1885., 1058.; Janko ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII.*, Zagreb, 1926., 51., 62.-65., 129.-130., 142.-143., 153.-154., 175.-180., 192.-194.; Aleksa IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII. veka", *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, XVIII/1916., br. 2., 20., 28.-32., 35., 51.; Marko JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima 1622-1644, I, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, II. odeljenje, knjiga XXV*, Beograd, 1986., 50.-58., 61.-67., 81.-83., 99.-102., 108.-112., 117.-143., 149.-158., 175.-180., 192.-195., 202.-208., 217.-225., 232.-236., 245.-247.; Johann Weichard VALVASOR, *Die Ehre des Herzogthums Krain*, ur. I. Krajec, Vinko Novak i Josip Pfeifer, Rudolfswerth, 1877, II Band, Buch VII., 292.; Zlatko KUDELIC, "Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića apostolskom nunciju Casparu Mattheiju o Marčanskoj biskupiji i Vlasima iz 1640. godine", *Povijesni prilozi*, 19., Zagreb, 2000., 153.-156., 166.-179.; "Valachicae gentis in Regno Croatiae illocatae excessuum ac episcoporum ritus graeci eorundem praefectorum Notitia Historica descripta ex manuscripto patrum Societatis Iesu ab anno 1666-1670", u: Radoslav LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis in Croatia et Slavonia*, Arhiv HAZU, XV-25., A-I., 32., A-III., 13., f. 1.; Jaroslav ŠIDAK, "O značenju Vojne krajine u Hrvatskoj povijesti", u: Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina. Povijesni pregled-historiografija-rasprave*, Zagreb, 1984., 10.-14.; Ladislav HADROVICS, *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, Zagreb, 2000., 109.-118.; Srećko M. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1992., 97.-100.; Krunoslav DRAGANOVIĆ, *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje hrvatskog govornog područja u vrijeme vladavine Turaka*, Mostar, 1991., 84.-94.; Dušan KAŠIĆ, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji*, Beograd, 1996., 113.-114.

⁴ Robert Belarmin (1542.-1621.), isusovac, kardinal od 1599. godine, capuanski nadbiskup od 1602. do 1605. Sudjelovao u reformi kalendara pape Grgura XIII. i ispravicima latinskog prijevoda Biblije (Vulgata). Njegov Kršćanski nauk iz

katoličke crkve Svih Svetih, koji je postao sjedištem nove grkokatoličke biskupije. Novog je grkokatoličkog biskupa potvrdio i nadvojvoda Ferdinand 10. siječnja 1612.⁵ Juridiksijsko područje marčanskog biskupa Simeona, koji je prema objašnjenju apostolskog nuncija Carla Caraffe iz 1628. dobio naslov "jedne od stvarno nepostojećih biskupija", zato što je podrijetlom bio iz "vlaškog naroda", a živeći s Vlasima trebao ih postupno privući uniji s Katoličkom crkvom, u realnosti se prostiralo u Hrvatskoj samo na području Vojne krajine, dok su zagrebački biskupi tijekom 17. stoljeća redovito naglašavali da su im marčanski biskupi po kanonskim odredbama morali biti podređeni kao njihovi vikari za kršćane grčkog obreda u Zagrebačkoj biskupiji. Glede imena Marčanske biskupije potrebno je napomenuti da je u nazivlju kancelarije Pečke patrijaršije njezino jurisdiksijsko područje spomenuto kao "Vrjetanija", i taj su pridjev "vretanijskih biskupa" dobivali Simeonovi nasljednici u Marči. Breveom pape Pavla V. samo je utemeljen samostan svetog Mihaela Arkandela u Marči i njegovim predstojnikom doživotno proglašen Simeon, ali u ispravi nije navedeno službeno ime nove biskupije, nego je Sveta Stolica sve do izbora biskupa Pavla Zorčića, koji je 1670. dobio naslov "platejskog" biskupa, područje Simeonove jurisdikcije nazivala "episcopatus Montis Feletrii", odnosno "Uskočkih ili Žumberačkih gora". Budući da rimska Kurija nije mogla prihvatiti "vretanijski" naslov zato što je dolazio iz kancelarije pravoslavnih pečkih patrijarha, Ferdinand III. dodijelio je 1642. godine marčanskim biskupu Gabrijelu Predojeviću naslov "svidničkog" biskupa, po katoličkoj Svidničkoj biskupiji koja se tada nalazila u dijelu Ugarske pod osmanlijskom vlašću, što Rim nije mogao prihvatiti jer prema kanonskom pravu marčanskom biskupu kao biskupu grčkog obreda nije bilo dopušteno dodijeliti naslov latinske (rimokatoličke), u ovom slučaju Svidničke biskupije. U izvorima 17. stoljeća uvriježilo se tu grkokatoličku biskupiju prema imenu mjesta na kojem je podignut samostan Sv. Mihaela Arkandela kao njezino sjedište, nazivati Marčanskom biskupijom, ili "vlaškom" zbog činjenice da se od njezinih biskupa očekivalo da će pravoslavne krajišnike (Vlahe) Vojne krajine sjединiti s Katoličkom crkvom; bečki ju je dvor nazivao "Svidničkom", a rimska kurija od 1670. "Platejskom" biskupijom.⁶

Petretićevo je izvješće bečkom Dvoru trebalo pružiti iscrpnije obavijesti o dosegu unije pravoslavnih krajišnika (Vlaha) s Katoličkom crkvom i mišljenje o podobnosti dvojice kandidata, Gabrijela Mijakića i Simeona Kordića, za mjesto grkokatoličkog marčanskog biskupa. Nepo-

1597. godine dostigao je oko 400 izdanja na 60-tak jezika. Njegovo učenje o odnosu Crkve i države poznato je kao belarnizam, prema kojem se crkvena vlast izravno odnosi samo na duhovne stvari, a u vremenit se može miješati samo neizravno, kad to zahtjevaju ugrožene duhovne i moralne vrijednosti. Opširnije: Opći religijski leksikon, Zagreb, 2002., 87.

⁵ N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, 1058.-1059.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III, 2.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba", 20.-21.; ISTI, "Marčanska episkopija od Simeona Vratanje do Gavrila Predojevića (1609.-1642.)", *Brastvo*, XVII/1923., Novi Sad, 1923., 156.-160.; J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u Jugoslavenskim zemljama", *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 1924., (24), 64.-81.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 7.-21., 90.-105.; Niko IKIĆ, *Der Begriff "Union" im Entstehungsprozeß der unierten Diözese von Marča (Križevci) - Eine ekklesiologisch-juridische Untersuchung auf Grund einer geschichtlichen Darlegung*, St. Ottilien, 1989., 155.-158.; Josip UHAČ, *Marčanska biskupija*, Zagreb, 1996., 26.-27.

⁶ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 7.-23., 57.-63.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 31. M. JAČOV, 99., 119.-120., 124., 127., 139., 154.-156., 176.-180., 204.-205., 209.-221., 232.-236., 245.-247., 365.-375., 394.-396., 497., 537.-541., 564.-565., 610.-611. Neki su autori iznosili vrlo proizvoljna tumačenja o imenu biskupije i naslovu koji je imao biskup Simeon, pa je R. Grujić napisao da je Simeon dobio naslove a) "platenskog", odnosno "blatskog" biskupa po Blatnom jezeru oko kojeg je apostolsku službu obnašao sveti Metod, b) marčanskog, po rezidenciji, odnosno prostoru gdje je samostan podignut, c) vretanijskog, po patrijarškoj sindeliji patrijarha Jovana, d) uskočkog, po narodnoj terminologiji i e) svidničkog, po carskoj diplomu. Grujićevo mišljenje da je sv. Metod vršio apostolsku službu oko Blatnog jezera prihvatio je D. Kašić, vidi: R. GRUJIĆ, *Pakračka eparhija. Istorijsko-statistički pregled*, i D. KAŠIĆ, *Srpska naselja i crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1988., 142.

sredan povod sastavljanju izvješća bila je smrt marčanskog biskupa Save Stanislavića krajem 1661., kada su se bečkom Dvoru prijavila dva kandidata za mjesto novog biskupa, marčanski đakon Gabrijel Mijakić i lepavinski arhimandrit Simeon Kordić. Izbor odgovarajuće osobe za novog marčanskog biskupa i način na koji se izbor trebao provesti trebao je potvrditi autoritet habsburških vladara u donošenju odluka o uređenju vjerskih i crkvenih odnosa u državi, odnosno pokazati uvažavanje patronatskog prava habsburških vladara, prema kojem je vladar sam određivao novog biskupa na temelju izbora između trojice predloženih kandidata i za njega tražio potvrdu i posvećenje iz Rima, suprotno postojećem običaju da samo potvrđuje biskupa kojeg su prethodno samostalno izabrali krajišnici i podržali vojni zapovjednici, te razriješiti nedomicu hoće li nakon gotovo trideset godina biskupovanja marčanskih biskupa, koji su na potvrdu i posvećenje odlazili u Peć, a ne u Rim, i pokazali se prividnim grkokatolicima, biskupom konačno biti imenovan pravi grkokatolik, odgojen u katoličkim ustanovama, koji će prekinuti veze s Pečkom patrijaršijom i uniji pridobiti pravoslavne krajišnike. Bečki je Dvor strahovao da bi novim marčanskim biskupom mogao ponovno postati prividni grkokatolik, slobodno izabran na krajiškom skupu, kojeg će krajišnici samostalno predložiti dvoru uz podršku krajiških vojnih zapovjednika, bez uvažavanja mišljenja zagrebačkog biskupa i Rima i bez ispunjenja osnovnih uvjeta koje je morao zadovoljiti kandidat za grkokatoličkog biskupa, što se događalo između 1630. i 1648. godine. Pri izboru novog biskupa Beč je morao biti osobito oprezan zbog upozorenja krajiških vojnih zapovjednika da bi izbor osobe koju ne bi prihvatili krajišnici, odnosno koju oni sami ne bi slobodno izabrali i predložili vladaru, mogao biti povod za nemire u Krajini potaknute nezadovoljstvom pravoslavnih kaludera i svećenstva ako bi marčanskim biskupom postao neki grkokatolik, tj. osoba koja nije bila pravoslavne vjere i kaluder bazilijanac, i koja nije potjecala iz njihove zajednice. Oko izbora Stanislavićeva nasljednika, koji se otegnuo gotovo godinu i po, do izražaja su došli različiti interesi svih strana koje su sudjelovale u tom procesu i koje su nastojale protežiranjem određenog kandidata za mjesto marčanskog biskupa ostvariti svoje ciljeve, a i među pravoslavnim vjernicima i kaluderima u Krajini pojavila su se različita gledišta o pogodnoj osobi za nasljednika Save Stanislavića. Odmah nakon vijesti da je ispražnjena stolica marčanskih biskupa zagrebačkom se biskupu Petretiću iz Beča 24. siječnja 1662. obratio jedan od kandidata, lepavinski arhimandrit Simeon Kordić, podsjetivši ga da ga je pokojni car Ferdinand III. još 1652. godine postavio arhimandritom svih kaludera bazilijanaca u Hrvatskoj i Slavoniji, pod uvjetom da podigne katoličke škole za vlašku mladež. Kordić je Petretiću objasnio da to nije do tada mogao učiniti zbog netrpeljivosti pokojnog biskupa Save Stanislavića zato što ga je još 1652. vladar imenovao arhimandritom, a ne pečki patrijarh. Budući da je Marčanska biskupija bila prazna, otišao je u Beč tražiti biskupiju po preporuci generala Lesliea i ostalih krajiških službenika, pisao je dalje Kordić Petretiću, želeći što prije o dobiti Petretićevu preporuku, jer nije imao dovoljno novaca za dulji boravak u Beču, gdje se skupilo više osoba koje su željele dobiti Marčansku biskupiju.⁷

⁷ Ferdinandova isprava dodijeljena Kordiću glasi: "Nos Ferdinandus Tertius, dei gratia electus Romanorum imperator, semper augustus...memoriae commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis. Posteaquam certa relatione intelligamus venerabilem Sabam Stanich(!) vladicam contra datam in aula nostra fidem, a sanctae catholicae romanae ecclesiae institutis et salubris placitis non nihil dzenerare imo nonnullos religiosos contra voluntatem et libertatem eorum ab unione eiusdem matris ecclesiae removere intendere. Proinde rebus sic stantibus habito condigno respectu, honestorum morum ac exemplaria religiosae vitae, religiosi viri Simonis Kordics, ordinis Sancti Basilii Magni, conventus lepaviensis prioris ac recommendatione etiam nonnullorum fidelium nostrorum, eidem provincialatum sive functiones archimandritae inter religiosos ordinis praenotati, in partibus regnorum nostrorum Croatiae et Sclauoniae commorantes, dandum et conferendum duximus absque ulla dependentia antenotati vladicae Saba Stanich, maxime is omnino comperiretur eundem ab unione sanctae matris ecclesiae deflexisse vel deflectere

Međutim, Kordić nije znao da je već u prosincu 1661. godine Dvorsko ratno vijeće od generala Lesliea zatražilo objašnjenje zbog čega ga Vlasi nisu htjeli za biskupa, na što je general odgovorio da su krajišnici kao Stanislavićeva nasljednika zagovarali "jednog kaludera iz Raaba", marčanskog đakona Gabrijela Mijakića. Da bi se izbjegla opasnost da pečki patrijarh sam imenuje novog biskupa, čime bi se stvorile mnogobrojne teškoće u Krajini, Leopold I. je zatražio od Dvorskog ratnog vijeća 8. siječnja 1662. hitno objašnjenje o tome zašto su Vlasi odbili Kordića. Prema Ratnom vijeću Vlasi su Kordića optužili da se služio prijevarom i lažnim ispravama kako bi uvjerio vlasti da ga podržavaju krajiški svjetovni i duhovni prvaci, i zagovarali Gabrijela Mijakića, kaludera iz Raaba (Györa), kojeg su u Krajini poštovali zbog časnog i uzornog načina života i vladanja, a njegovo bi imenovanje jako dobro bilo primljeno među "vlaškom nacijom".⁸

Budući da ga odgovor Dvorskog ratnog vijeća nije zadovoljio, Leopold I. obratio se 18. veljače zagrebačkom biskupu Petru Petetiću kao najboljem poznavatelju prilika u Krajini da mu predloži najpogodniju osobu za Stanislavićeva nasljednika. Petretić je odlučio Dvor opširno upoznati s problemom utemeljenja i postojanja Marčanske biskupije, pa nije žurio sa slanjem izvješća. U to mu se vrijeme javio i treći kandidat za marčanskog biskupa, manje poznati lepavinski proiguman Joakim Daković, koji je obećao da će narod "učiti katoličkoj pobožnosti" i osnovama vjere; drugi put Daković se Petretiću javio tek godinu kasnije, 1. travnja 1663., kada ga je molio da ga preporuči za marčanskog biskupa, jer je od grofa Petra Zrinskog čuo da do tada biskupiju nisu dobili ni Kordić ni Mijakić.⁹

Da bi istovremeno spriječio mogućnost da u međuvremenu netko drugi ne bude sasvim iznenada imenovan marčanskim biskupom dok on ne sastavi traženo izvješće Petretić se za pomoć obratio isusovcu Philippu Milleru u Beč, koji ga je uvjeravao da neće biti nikakva imenovanja prije nego li stigne njegovo izvješće iz Zagreba. Petretiću se 27. ožujka javio i ugarski kancelar Szelepcheny, tražeći opširnije obavijesti o Simeonu Kordiću i Gabrijelu Mijakiću, jer su obojica tražila mjesto marčanskog biskupa, a Szelepcheny se pribojavao mogućnosti da bi se katolički naslov mogao dodijeliti nekome tko je bio samo prividni grkokatolik, što je moglo spriječiti Petretićevo iscrpno izvješće o Marčanskoj biskupiji. Zagrebačkom biskupu su se obratili i lepavinski kaluderi, zamolivši ga da vladaru preporuči Simeona Kordića za biskupa jer da su ga krajišnici i vojvode prihvaćali, no sumnju u iskrene namjere glede prihvaćanja unije izazvala je rečenica iz istog pisma u kojoj su lepavinski kaluderi zamolili Petretića da u pismu, koje će im poslati, ne rabi pojam "unijatstvo", jer "njihovi ljudi to ne razumiju, a kad bi za to čuli, loše bi prošli lepavinski manastir i kaluderi, a Kordića bi siromaha na komade isekli." U tom kratkom razdoblju biskupu Petretiću javio se zadnji iz Beča Gabrijel Mijakić početkom travnja i obećao da će s njegovom preporukom ići u Rim papi. Budući u međuvremenu Petretićevo izvješće nije stiglo do sredine travnja, biskupu je pisao i varaždinski general Walter Leslie, moleći ga da što prije pošalje informaciju o Marčanskoj biskupiji i osobama koje

velle. Ea tamen per expressum addita conditione, si ita expedire ordinario loci, fidei nostro reverendo Petro Petretisch, episcopo zagradiensi et consiliario nostro, visum fuerit. Deinde vero, ut praememoratus Simon Kordich, per nos nominatus provincialis sive archimandrita scholas pro commodo iuventutis populorum illorum sibi? erigat eamque piis et salutaribus disciplinis pro honore dei imbubere, iuribus omnibus adnitatur. Imo damus et conferimus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die quinquagesimo secundo, regnorum nostrorum Romani 16., Hungariae et reliquorum 27., Bohemiae vero anno vigesimo quinto", A. IVIĆ, "Iz istorije crkve", 35.-40.

⁸ Janko ŠIMRAK, "Marčanska eparhija. Vladika Gabre Mijakić", Bogoslovska smotra, 18. (1), Zagreb, 1930., 53.-54.; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 1925., 198., bilj. 4. i 5.; R. LOPAŠIĆ, Monumenta ecclesiae graeco-orientalis, A-I, 43.

⁹ J. ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", 1930., 56.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve", 40.-41.; R. LOPAŠIĆ, Monumenta ecclesiae graeco-orientalis, A-I, 81.

žele dobiti mjesto biskupa, jer Dvor nije imao pouzdanih i autentičnih obavijesti o ponašanju i vladanju Kordića i Mijakića, pa je samo Petretić mogao predložiti najpogodniju osobu za mjesto grkokatoličkog marčanskog biskupa.¹⁰

Petretić je svoje izvješće završio sredinom travnja 1662., a koncipirao ga je tako da je u njegovu prvom dijelu iznio karakteristike biskupovanja prvih pet marčanskih biskupa, od prvog Simeona, pa do smrti petog biskupa, Save Stainslavića (f. 1rv.-9v.), dodavši u četiri kratka poglavlja i njihove "zloporabe", odnosno kršenja crkvenih i državnih zakona, tj. odredbi iz "Statuta Valachorum" (f. 9, r., 10 rv.-13 rv.), nakon čega je dao svoje mišljenje o opravdanosti postojanja Marčanske biskupije i najprikladnijem rješenju za uniju pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom (f. 14rv.-19rv.), a na kraju iznio razloge zbog kojih nije podržavao nijednog od postojećih kandidata za biskupsko mjesto u Marči. (f. 20 rv.-23 r.). Glede Petretićeva izvješća, valja napomenuti da je on već naslovom, u kojem je naveo da ono govori o "podrijetlu, razvoju i učincima biskupije Vlaha smještenih u krajinama Kraljevstva Slavonije", jurisdikcijsko područje Marčanske biskupije, poput svog prethodnika Benedikta Vinkovića, suzio samo na područje Varaždinskoga generalata, odnosno Zagrebačke biskupije, iako je prema breveu pape Pavla VI. iz 1611. prvi marčanski biskup Simeon imao jurisdikcijsku vlast nad grkokatoličkim kršćanima u Ugarskoj i Hrvatskoj i Žumberku, a bečki Dvor marčanskim biskupima do 1661. jurisdikcijski podvrgavao sve pravoslavne krajišnike Vojne Krajine, bez obzira jesu li prihvatili uniju ili ne. No, Petretić izvješće nije mogao ograničiti samo na zbivanja u Varaždinskom generalatu, već se zbog činjenice da su pravoslavni pečki patrijarsi nastojali pod njihovu crkvenu jurisdikciju podvrgnuti sve pravoslavne krajišnike i kršćane izvan Krajine morao osvrnuti na događaje na cijelom krajiškom području, a s unijom i djelovanjem marčanskih biskupa između 1630. i 1670. na području Varaždinskog generalata povezao je najvažnije političko pitanje, tzv. "restituciju Vlaha" ili "vlaško" pitanje, odnosno pokušaj hrvatskih staleža i zagrebačkih biskupa da krajišnike naseljene na njihove posjede, a koji su ušli u sastav Varaždinskog generalata, podvrgnu svojoj vlasti ili privole na plaćanje određene pristojbe u znak podložništva. Povezivanje rješavanja vlaškok pitanja s biskupovanjem marčanskih biskupa između 1630. i 1661. bilo je nezaobilazno jer su neki marčanski biskupi pred državnim i vojnim vlastima nastupali kao zagovornici krajiških interesa u Varaždinskom generalatu i zaštitnici vlaških povlastica, koji su primjerak "Statuta Valachorum" čuvali u marčanskom samostanu, i običavali ih povremeno javno čitati na krajiškim skupovima, interpretirajući njihov sadržaj onako kako je to odgovaralo krajišnicima. Samovoljne interpretacije sadržaja "Statuta Valachorum" su prema Petretićevom su mišljenju omogućavale i slobodno ponašanje marčanskih biskupa u vjerskim pitanjima, odnosno njihovu ustrajanje u pravoslavlju i prihvaćanje vlasti stranog crkvenog poglavara, čime su se pokazali raskolnicima koji nisu poštivali patronatsko pravo habsburških vladara i odvojili se od prave, Katoličke crkve, te krivovjernicima, jer su prihvativši pečke patrijarhe crkvenim poglavarima prihvatili i teološko naučavanje Pravoslavne crkve. Zanimljivo je da Petretićevo izvješće, koje je vrlo dragocjen izvor za crkvene i vjerske odnose na krajiškom prostoru prve polovice 17. stoljeća, nije privuklo veću pozornost povjesničara Vojne krajine. Najopširnije je o njemu pisao Ivan Kukuljević još 1868. godine, a koristio ga je i Radoslav Lopašić, koji je na temelju njega sažeto prikazao pojavu pravoslavlja i zbivanja u Marčanskoj biskupiji u poglavlju o karlovačkoj eparhiji u knjizi o Karlovcu. U dvadesetom ga je stoljeću samo J. Šimrak opširnije koristio u svojim radovima o Marčanskoj biskupiji i crkvenoj uniji, S. Antoljak ga je na temelju Kukuljevićeva teksta spomenuo u povijesti hrvatske historiografije, a većina povjesničara Vojne krajine uopće nije ni spominjala, nego se služila nepouzdanom i tendencioznom literaturom iz prve polovice 19. stoljeća, iako Petretićevo izvješće, uz ostalu

¹⁰A. IVIĆ, 41.-43.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco orientalis*, A-I, 58., 59., 67.

ostavštinu zagrebačkih biskupa, predstavlja prvorazredni izvor o povijesti Marčanske biskupije i crkvene unije.¹¹

2. Utemeljenje Marčanske biskupije i djelovanje njezinih biskupa do 1661. godine prema Petru Petretiću

Prema Petretićevoj interpretaciji početaka Marčanske biskupije prvi se marčanski biskup Simeon, prezimenom "Wrattanya",¹² s kaluderima bazilijancima¹³ pojavio u Varaždinskom generalatu oko 1608./1609. godine, odnosno kada su, prema njemu, počevši od 1600. tu naseljavani pravoslavni ("raskolnički") "Vlasi ili Rasciani", koji su živjeli izmiješani s katoličkim

¹¹ I. KUKULJEVIĆ, "Petar Petretić", 320.-324.; Radoslav LOPAŠIĆ, Karlovac, Zagreb, 1879., 152.-153.; Janko ŠIMRAK, "Povijest marčansko-svidničke eparhije", 1924., 65., 305., 415.-417.; Janko ŠIMRAK, "Marčansko-Svidnička eparhija za vrijeme vladike Gabre i Vasilija Predojevića i Save Stanislavića", Bogoslovska smotra, 19., Zagreb, 1925., 43., 47.-48.; ISTI, "Marčanska eparhija", 1930., 35.-41., 47.-50.; Stjepan ANTOLJAK, Hrvatska historiografija, I, Zagreb, 1992., 113.-114.; Johann von CSAPLOVICS, Slavonien und zum Theil Croatien, II., 18.-26., Pest, 1819.; Gunther E. ROTHENBERG, The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747, Urbana, Illinois, 1960., 85., 106.; ISTI, The Military Border in Croatia 1740-1881., Chicago and London, 1966., 13.-14., 29., 35.-36.

¹² Petretić, Historia de Valachorum Episcopatus, f. 1r. Simeonovo prezime vjerojatno je izvedeno iz pojma "Vretanija", odnosno "Britanija" u srpskim srednjovjekovnim crkvenim izvorima, kojim su pečki patrijarsi označavali zemlje zapadno od granica Osmanskog Carstva naseljena pravoslavnim kršćanima, ranije podvrgnutima jurisdikciji pečkih patrijarha, a to su u ovom slučaju bile Ugarska i Hrvatska. Simeona je za pravoslavnog episkopa Ugarske, Hrvatske i Slavonije 30. listopada 1607. posvetio i imenovao malo poznati korinški arhiepiskop Kozma, a dvije godine kasnije, 28. lipnja 1609. pečki ga je patrijarh Jovan posvetio za "vretanijskog" episkopa, odnosno pravoslavnim episkopom "zapadnih strana, zvanih Vretanija", čime je postao pravoslavnim crkvenim poglavarom u Habsburškoj Monarhiji. Pečki su patrijarsi područja izvan Osmanskog Carstva naseljena pravoslavnim kršćanima držali svojim jurisdikcijskim područjem, i nazivali se i patrijarsima "vretanijskih ostrov". a tim je imenom zapravo označavano područje od senjskog primorja na jugozapadu pa do Győra i Komorana, sjeveroistočno od Dunava. Objašnjenje da su pojmom "Vretanija" Srbi označavali područje od Dunava do Jadranskog mora može se naći u latinskom prijevodu isprave pečkog patrijarha Jovana, kojom je Simeona 1609. godine potvrdio episkopom, pohranjene u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, a objavio J. Šimrak. I Simeonovi nasljednici u Marči između 1630. i 1661. godine, Maksim i Gabrijel Predojević, te Sava Stanislavić, koji su na posvećenje odlazili patrijarsima u Peć, imenovani su "vretanijskim" biskupima, a često im se pridavao i pridjev "vlaških" biskupa. Glede Simeonova podrijetla postoje vrlo različita mišljenja, pa je D. Vitković držao da je došao s požeškim episkopom Vasilijem 1595. godine, a drugi autori povezivali su ga s pravoslavnim manastirima Krupom, Rmnjem ili Remetama iz Orahovice u Slavoniji, iako ni jedna od tih teza nije potkrijepljena odgovarajućom arhivskom gradom. Opširnije: Dimitrije VITKOVIĆ, "Šta je negda bila Vretanija?", Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu, VII/1.-3., 83.; Radoslav GRUJIĆ, "Vretanija", Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, sv. IV., Zagreb, 1929., 162.; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 1923., 157.; J. ŠIMRAK, De relationibus Slavorum Meridionalium, 23.-24., 29., 95.-110.; Atanazije J. MATANIĆ, "Izveštaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa sačuvani u Vatikanskom arhivu", Bogoslovska smotra, 45 (1), Zagreb, 1975., 117.-126.; D. KAŠIĆ, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, 319.; N. IKIĆ, Der Begriff "Union", 52., 57.

¹³ O kaluderima bazilijancima (vasilijancima na istoku) u 17. stoljeću i njihovim običajima su neke podatke zabilježili isusovački misionari i kranjski velikaš J. W. Valvasor. Prema isusovačkom izvješću iz 1649. godine pod naslovom "Missio Illyrica" među pravoslavnim "Vlasima ili uskocima" bilo je uvriježeno poistovjećivanje vjere s obredom, odnosno mišljenje da je različitost u obredu značila i različitost vjerâ. Veliko značenje za kaludere i ostale vjernike imali su postovi, a zbog njihova velikog broja i učestalosti Istočnu su crkvu držali svetijom od Zapadne, kao i grčki obred u odnosu na latinski; prihvaćanje latinskog obreda, tj. katoličanstva, držali su velikim grijehom. Kaluderi su boravili u šumama odvojeni od ostalih ljudi poput drevnih pustinjača, radili su i postili mnogo više od običnih vjernika i svećenstva. Isusovački je misionar napomenuo da su se zbog strogosti pravila i oporosti života kojim su živjeli bazilijanci držali svetima, katolike držali profanim kršćanima, ali otimačinu ili grabež počinjenu katolicima jedva da su ubrajali u grijeh.

Kranjski velikaš Valvasor zabilježio je osamdesetih godina 17. stoljeća (1689.) postojanje manastira bazilijanaca u Gomirju, udaljenom dva do tri sata od Kranjske, gdje je živjelo više od 30 kaludera, a propisi kaluderskog života bili su vrlo strogi: cijeli život kaluderi nisu smjeli jesti meso ni ribu koji u sebi sadrže krv, rakove i ribe bez krvi mogli su jesti u dane izvan posta, tijekom posta samo subotom i nedjeljom, a bila su im zabranjena jaja i sve što je masno, a hranu izvan posta mogli su začiniti uljem. Tijekom trajanja posta nisu upotrebljavali ulje ni mast, nego su kuhali bob,

krajišnicima.¹⁴ Petretić je naglasio da su Simeon i kaluderi stigli na jurisdikcijsko područje zagrebačkog biskupa kao pravoslavci ("raskolnici i po mnogo čemu krivovjerci"), i da je Simeon tražio mjesto za podizanje samostana, koje je odabrao na posjedu Zagrebačke bisku-

grašak, leću i zelje u vodi s octom i solju, ako nije bilo octa rabili su rasol, a neki kaluderi nisu jeli ni grašak, jer su pretpostavljali da bi s u njemu mogli nalaziti crvi, koje su ubrajali u meso. Kaluderi su se strogo pridržavali postova koje su održavali u određenim razdobljima tijekom čitave godine, pa su postili 8 tjedana prije Uskrsa, pred Božićem 6 tjedana, prije svakog praznika posvećenog Djevici Mariji 15 dana, prije svake četvrti godine 8 dana, uoči praznika Svetog Save, kojeg su držali njihovim prvim biskupom, 8 dana, koliko su postili i za praznik Sv. Mihaela Arkandela i Sv. Petra i Pavla. Postovi su bili propisani i za neke druge praznike, a kroz čitavu su godinu postili u ponedjeljak, srijedu i petak, a Valvasor je istaknuo da je njihova je revnost u održavanju postova bila jednaka takvoj revnosti u Grkâ, od kojih su ih u najvećem dijelu i preuzeli. Život kaludera bio je vrlo tegoban, jer su uz pridržavanje strogih propisa monaškog života morali sjeći drva i raditi u polju i vrtovima, a bili su neobrazovani i poznavali samo vlastiti jezik i ćirilčno pismo. Težak rad bio je praćen i ostrim kaznama za prijestupe, pa su mladi kaluderi, oni između 20 i 30 godina, zbog prijestupa bili sibani, kaluderi do 50 godina starosti mogli su dobiti udarac batinom po leđima, a kaluderi stariji od 60 godina za prijestupe su morali izmoliti više tisuća Očenaša i Zdravo Mariji, i to u vrijeme kad su ostali kaluderi objedovali. Valvasor nije zabilježio postojanje ženskog manastira, nego je naveo da su dvije do tri kaluderice stanovale zajedno u jednoj kući po pravilima Sv. Bazilija, a kaluder koji je nekog usmrtio ili dao ubiti, nije smio cijeli život obavljati liturgiju. Kod bogoslužja kaluderu ili popu su ministrirala trojica ili četvorica poslužnika, a kod velike službe najmanje desetorica. U liturgiji su vlaški (uskočki) svećenici koristili kvasni kruh i toplu vodu, koju su dolijevali, jer su vino i voda u liturgiji označavali krv Kristovu, koja je na križu potekla iz njegova srca. Popovi i kaluderi nerado su objašnjavali značenje pojedinih dijelova bogoslužja, a narod ih nije poznao. Valvasor nije uspio nagovoriti popove i kaludere da mu protumače bogoslužje pravoslavnih svećenika i kaludera i značenje male knjižice od 10-12 araka, pisanu ćirilicom, koju su nosili sa sobom, bez koje nisu mogli obavljati bogoslužje. Opširnije: Johann Weikhard VALVASOR, *Die Ehre des Herzogtums Krain, Rudolfswerth* (Novo Mesto), 1887, VIII., 484.-491.; Miroslav VANINO, *Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka*, Vrela i prinosi. Zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima, 1., Zagreb, 1932., 113.-114..

¹⁴ Petretić, *Historia de Valachorum episcopatus*, f. 1r. Naseljavanje Varaždinskog generalata bilo je složenije od Petrećeve pojednostavljene verzije na početku izvješća. Iako je glavno razdoblje naseljavanja bilo vrijeme tzv. Dugog rata (1593.-1606.), naseljavanje krajiškog područja se više ili manje nastavilo sve do Bečkog rata, a i nakon njega. Moderni su istraživači iznosili različite procjene o broju novih doseljenika, pa je S. Pavičić držao da je u Križevačku kapetaniju do 1630. došlo 700 vlaških porodica iz Pakračkog sandžaka i 500 iz voćinskog i virovitičkog kraja, do 1628., a prema R. Grujiću, koji je kao i sva srpska historiografija nove doseljenike isključivo držao pripadnicima srpskog naroda, početkom 17. stoljeća Habsburgovci su iz Krajine za ratne potrebe novačili oko 4 000-5000 ljudi. V. Klaić je procijenio da je 1598. u okolici Ivanica, Rovišća i Poganca živjelo oko 3. 500 Vlaha, a K. Kaser zaključio da ih je bilo oko 10.000, ako se pode od pretpostavke da su obitelji prosječno imale 8 članova. Iz izvješća zagrebačkih biskupa Franje Ergelskog, Benedikta Vinkovića i Petra Petretića, zatim nekih vatikanskih izvora, te iz podataka krajiških zapovjednika može se približno procijeniti broj pravoslavnih krajišnika (Vlaha) Varaždinskog generalata. Žumberački zapovjednik Paradeiser 1626. godine naveo da je u Varaždinskom generalatu za rat bilo spremno oko 6000 krajišnika, bosanski biskup Ivan Tomko Mrnavić 1633. godine procijenio je da je u Zagrebačkoj biskupiji živjelo oko 40000 pravoslavnih Vlaha, što je u jednom dokumentu potvrdila i Kongregacija za propagandu vjere (Propaganda), a nepoznati je autor pisma upućenog Rafaelu Levakoviću 1639. godine spomenuo 50.000 pravoslavnih krajišnika u Zagrebačkoj biskupiji. U izvješću anonimnog autora o prilikama u Zagrebačkoj biskupiji iz 1641. godine stajalo je da je u Zagrebačkoj biskupiji bilo 317 svećenika, 65 župa bilo je vakantno zbog nedostatka svećenika, 34 župe okupirali su Osmanlije, 46 ih je u Krajini bilo napušteno, a 49 su zauzeli pravoslavni krajišnici-Vlasi. Prema tom izvoru u Krajini se nalazilo oko 74.000 Vlaha, a u Koprivničkoj je kapetaniji bilo 9 vlaških sela sa 204 kuće, u Križevačkoj 40 sela sa 600 kuća, u Ivaničkoj 9 sela sa 296 kuća, a u ostalim razbacanim selima Vlasi živjeli su izmiješani s katolicima. Rafael Levaković naveo je u pismu iz 1641. godine da je marčanski biskup Maksim Predojević rekao da na području Zagrebačke biskupije ima oko 11.000 vlaških kuća, a kardinal Leopold Kollonich procijenio je 1686. godine da je tadašnjem marčanskom biskupu Marku Zorčiću, koji je pravoslavno krajiško pučanstvo trebao prvesti uniji s Katoličkom crkvom, bilo podređeno "40.000 duša". Opširnije: A. MATANIĆ, "Izvjestaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa", 122.-125.; M. JACOV, *Spisi Kongregacije za Propagandu vere*, 81.-82., 134., 176., 192., 204., 364., 394., 502., 521.-522., 526., 537.-539.; J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 301.-302.; ISTI, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 37.-40., 50.-56., 64.-65., 72.-74., 92.; Eusebije FERMENDŽIN, "O. Rafo Levaković i Vlasi u Hrvatskoj", *Starine JAZU*, Zagreb, 1888., 22., 25.-27.; N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, 703.-710.; Aleksa IVIĆ, *Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju-Prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 16. i 17. veka*, Sremski Karlovci, 1909., 6., 22.-28., 30.-31., 35.-37., 52.-53.; Stjepan PAVIČIĆ, *Porijeklo naselja i govora u Slavoniji*, *Djela JAZU* 47., Zagreb, 1953., 4., 214.; Radoslav GRUJIĆ, *Apologija srpskog naroda u Hrvatskoj*, Novi, SAD, 1909., 109., 111., bilj. 2.; Vjekoslav KLAJČ, *Povijest Hrvata*, V., Zagreb, 1974.,

pije u Ivaničkoj kapetaniji¹⁵. Potaknut na uniju s Katoličkom crkvom djelovanjem ivaničkog župnika Martina Dubravića, koji je sam bio pravoslavnog podrijetla, a u tom dijelu Krajine bio župnik za podložnike zagrebačkog biskupa te kapelan njemačke milicije.¹⁶ Simeon je zagrebačkom biskupu Petru Domitroviću obećao podložnost, iskazao želju za unijom i spremnost da rimskog papu prihvati poglavarom cijele Crkve, te zatražio dopuštenje da se naseli na marčanskom posjedu na kojem je namjeravao podignuti samostan.¹⁷ Domitrović mu je to odobrio, ali prema Petretiću pod uvjetom da "vlaški narod", odnosno sve "Rasciane grčkog obreda" iz Zagrebačke biskupije sjedini s Katoličkom crkvom, da se s kaluderima odrekne pravoslavlja ("grčkih zabluda") i ponovno zatraži posvećenje u Rimu, jer je njegovo prvo biskupsko posvećenje "u Turskoj" bilo sporno prema kanonskom pravu,¹⁸ da prihvatiti

535-542.; Nada KLAJIĆ, Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII. stoljeću, Beograd, 1976., 140.-141.; Josip ADAMČEK, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb, 1980., 520.; Radoslav LOPAŠIĆ, "Prilozi za povijest Hrvatske u XVI. i XVII. vijeku iz štajerskog zemaljskog arkiva u Gradcu", Starine JAZU, XVII, Zagreb, 1885., 214.; XIX., 1887., 49., 54., 77-78.; K. KASER, Slobodan seljak i vojnik, I., 89.-98.; Zlatko KUDELIC, "Prvi marčanski grkokatolički biskup Simeon (1611.-1630.)", Povijesni prilozi, 23., Zagreb, 2002., 164.-168.

¹⁵ PETRETIĆ, ISTO. Simeon je samostan počeo podizati na ruševinama katoličke crkve Svih Svetih, koju su prethodno razorili Osmanlije, što se može pročitati u papinskom breveu iz 1611. godine., vidi: N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, 1058.

¹⁶ PETRETIĆ, ISTO. f. 1r.. Prema pismu Giovanijs Battiste Salvaga, prvog apostolskog nuncija u Grazu za Njemačku, iz listopada 1609. godine, Martin Dubravić obavljao je dušebrižničku službu među Vlasima u Koprivnici i Krizevcima na temelju odobrenja pape Pavla V. iz iste godine za dušebrižnički rad među pravoslavicima. Prema podacima koje je objavio J. Šimrak preminuo je 1624., a ne 1625. godine, što je tvrdio ljubljanski biskup Thomas Chrön. Opširnije: J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 40.-42.; ISTI, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 299.-300., bilj. 24.

¹⁷ PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 1v. Iako se u historiografiji uvriježilo govoriti o unijatskom pokretu početkom 17. stoljeća na području Varaždinskog genralata, ni Petretićevo izvješće, a ni drugi sačuvani izvori iz tog vremena ne pružaju dovoljno podataka da bi se moglo govoriti o širem pokretu državnih i crkvenih vlasti glede prisilnog unijačenja, nego se kao pokretač spominje samo ivanički župnik Martin Dubravić. U historiografiji o Vojnoj krajini i Marčanskoj biskupiji postoje različita mišljenja o motivima koji su Simeona potaknuli na sjedinjenje s Katoličkom crkvom, pa u srpskoj historiografiji prevladava mišljenje da je Simeonovo posvećenje u Rimu bilo proračunati potez potaknut željom da "srpski narod" bude pošteđen jačeg pritiska crkvenih i državnih vlasti u Habsburškoj Monarhiji, što se nastojalo izbjeći vanjskim iskazivanjem prihvaćanja unije. J. Šimrak držao je da je Simeonovo prihvaćanje unije bilo iskreno i dobrovoljno, što je ponovio i N. Ikić, i istaknuo da nasilnog nametanja unije nije moglo biti jer na krajiškom području tada nije bilo misijskog djelovanja, a vojni su se zapovjednici protivili bilo kakvim nasilnim postupcima prema krajišnicima, pa tako i nasilnom unijačenju. Hrvatski staleži, kao ni zagrebački biskupi, uopće nisu imali utjecaja na prilike u Krajini, a bečki je Dvor uniju bio spreman promicati ovisno o trenutačnim političkim prilikama, odustajući od nje ako je to bilo opasno za stabilnost Monarhije. To su potvrdila imenovanja marčanskih biskupa Maksima i Gabrijela Predojevića i Save Stanislavića, koje su prvo na krajiškim zborovima izabrali kaluderi i krajišnici, i podržali krajiški zapovjednici, a Dvor ih je potvrdio na temelju patronatskog prava, iako su zagrebački biskupi bili protiv njihova postavljanja u Marču, držeći ih prividnim grkokatolicima, koji su zapravo širili pravoslavlje i prihvaćali crkvenu vlast pečkih patrijarha. Potpuno suprotno mišljenje iznio je K. Kaser, koji je ponovio tezu starije krajiške historiografije da je biskup Simeon prihvatio uniju izložen jakom pritisku unijatskog pokreta, o kojem u izvorima zapravo nema podataka. Opširnije: J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 181.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba", 3.-4., 21.-22.; Dušan KAŠIĆ, Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj, Zagreb, 1967., 45.-48.; N. IKIĆ, *Der Begriff "Union"*, 176.-182.; K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 185.

¹⁸ Iz izvora nije jasno je li arhiepiskop Kozma, koji je 1607. godine posvetio Simeona pravoslavnim episkopom isti onaj Kozma kojem je kao korintskom nadbiskupu papa Pavao V. 1610. godine odobrio sjediniti Grke iz njegove crkvene provincije na Peloponezu s Katoličkom crkvom, i koji je krajem 1611. godine, kad se pojavio u Rimu, uhićen kao varalica, jer Rim nije imao nikakva znanja o tome da li je ikada uopće bio posvećen za biskupa. Taj problem nije bio riješen ni do svibnja 1614. godine, jer je kardinal Robert Belarmin 16. svibnja preporučio Simeonu da ponovno "sub conditione" zaredi one svećenike koje je zaredio prije posvećenja u Rimu, dakle kada je još bio pravoslavni episkop. Opširnije: Joseph HOFFMANN, "Il Beato Bellarmino e gli Orientali", *Orientalia Christiana Analecta*, VIII, Romae., 1927., 283.-284., 291.-298.; Janko ŠIMRAK, "Marčanska eparhija. Vladika Gabre Mijakić", *Bogoslovska smotra*, 19/1931., br. 1., 44.-45.; N. IKIĆ, *Der Begriff "Union"*, 52.-56., 135.-175.

položaj sufragana (vikara)¹⁹ zagrebačkog biskupa za vjernike grčkog (istočnog) obreda u Zagrebačkoj biskupiji i da se kao grkokatolički biskup brine za ostale kršćane grčkog obreda u cijeloj Monarhiji, te da surađuje s zagrebačkim biskupom. Nakon toga Domitrović mu je izdao darovnicu za marčanski posjed i Simeon se uputio u Rim na posvećenje,²⁰ a Petar Petretić, koji je tada bio na školovanju kod isusovaca, osobno je svjedočio srdačnom Domitrovićeve dočeku Simeona, kad se on vratio iz Rima kao posvećeni grkokatolički biskup. Petretić je naglasio da je Simeon nakon toga podignuo samostan i crkvu Sv. Mihaela Arkandela u Marči i ostao dosljedni grkokatolik, koji je svake godine u znak podložnosti zagrebačkim biskupima Petru Domitroviću i njegovu nasljedniku Franji Egrelskom plaćao 12 mjerica čistog voska, a odazvao se i na Domitrovićev poziv za sudjelovanjem u Tijelovskoj procesiji, te preminuo oko 1630. godine kao pravi grkokatolik, koji je to javno pokazivao i kojeg su takvim i svi držali.²¹

Prema Petretiću Simeonov je nasljednik u Marči oko 1630. postao dotadašnji arhimandrit Maksim Predojević, koji je nakon Simeonove smrti od Ferdinanda II. kao ugarskog kralja zatražio "vlašku biskupiju" pod novim naslovom "Vretanijske ili Vratanijske" biskupije, lažno objasnivši Dvoru da pridjev "vretanijski" u "vlaškom jeziku" znači isto što i "krajiški", odnosno da pojam "Vratanija" zapravo označava Krajinu, što, prema Petretiću mišljenju, nije bilo točno, nego je

¹⁹ U Katoličkoj je crkvi vikar zamjenik određenog crkvenog poglavara, primjerice pape ili biskupa, a apostolski vikar prelat kojem papa u svoje ime povjerava upravljanje nekom crkvenom pokrajinom, vikarijatom, u misijskim zemljama. Ordinarij je osoba koja obnaša redovitu crkvenu vlast na određenom teritoriju - papa za opću Crkvu, dijecezanski biskup za svoje područje, prelat za područnu prelaturu ili opat za područnu opatiju. Sufragani su u kanonskom pravu biskupi pokrajnjeg mjesta koji su ovisni o biskupu glavnog grada (metropolitu), pomažu mu i dolazi na sinodu s pravom glasa. Opširnije: Opći religijski leksikon, 48., 666., 905., 1009.

²⁰ PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 1rv. Petretićev podatak da je Simeon dobio Domitrovićeve darovnicu prije posvećenja u Rimu nije točan, jer je Simeon svečano uveden u posjed tek 1618. godine, kada je izdana i darovnica, a potvrda i posvećenje zbilo se u studenome 1611. godine u Rimu, nakon što je Simeon pred kardinalom Belarminom ispovijedio katoličku vjeru po tridentinskom obrascu. U darovnici su među marčanskog posjeda ovako opisane: "Ut primo a parte orientali fluvius Glogovnicza profluens ad Lucum, qui Bucasin olim denominatus, metas incipiat a loco Gradische, via quae a castro chasmensi ad monasterium ivaniczesi ducit usque ad malam cujusdem Wuhich et haec ipsa via, a praetacta mota olim Hruske Goricze, nuncupatum tenendo metae loco habetur sub promontorio Hruske Lovicze dicto vallis limitatur, hinc per collem recta transeundo ad aliam vallem vel rivulum in piscinani nostram episcopalem influentem ad molam usque, que unica in eo rivulo habetur, Laurentii cujusdem Praedavecz. Denique ab hac mola per sylvam recta procedende versus rivulum in fluvium influentem Glogovnicza, in eo loco, qui Mostarevez dicitur, ubi clauduntur metae, tractum in quam sylvae montosae sic limitatum." Zanimljivo je da Petretić nije spomenuo da je nadvojvoda Ferdinand Simeonu nakon posvećenja u Rimu dodijelio 10. siječnja 1612. ispravu kojom ga je obvezao da među "Vlasima i Rascianima" mora iskorijeniti praznovjerna vjerovanja i običaje neprihvatljive Katoličkoj crkvi, na što se Simeon, prema sadržaju isprave, navodno obvezao još 23. ožujka 1611. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III., 2.; J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 292.-294.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 25.-27.; Z. KUDELIĆ, "Prvi marčanski grkokatolički biskup", 173.-176.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve", 20.-21.

²¹ PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 2r. Petretićev podatak o Simeonovom biskupovanju i smrti nije točan, jer je Simeon na marčanskoj biskupskoj stolici 1630. godine odlukom Ferdinanda II. zamijenio dotadašnji arhimandrit Maksim Predojević, a prema podatku Domitrovićeva nasljednika Franje Ergelskog Simeon je preminuo 1634. godine. Glede realnog doseg a unije za Simeonova biskupovanja valja napomenuti da je zagrebački biskup Petar Domitrović u izvješću upućenom bečkom nunciju Carlu Caraffi 1626. godine naglasio da je Simeon ostao dosljedni grkokatolik i svećenstvo nastojao držati u vjernosti Rimu, te da je Simeon prije šest godina iz Krajine istjerao nepoznatog episkopa Gabrijela, koji je krajišnike pokušavao odvratiti od unije i Katoličke crkve. Prema Domitroviću probleme su stvarali pravoslavni kaluderi iz Osmanskog Carstva koji su neometano prelazili u Krajinu pod izlikom skupljanja milostinje, a zapravo su krajišnike pokušavali odvratiti od unije. Međutim, daleko nepovoljniji opis prilika za Katoličku crkvu u Krajini za Simeonova biskupovanja iznio je grkokatolički rusinski kaluder Metodije Terlecki, koji je 1628. i 1629. godine boravio među krajišnicima i Rim izvijestio da Simeon nije imao većeg utjecaja na krajišnike, da su pravoslavno svećenstvo i vjernici bili vrlo neobrazovani, poistovjećivali vjeru s obredom i bili sumnjičavi prema katoličkim misionarima, posebno isusovcima, optužujući ih da će im "promijeniti vjeru". Terlecki je upozorio na velik

Maksim naziv biskupije izveo iz Simeonova prezimena "Wrattanya".²² Petretić je to doznao u Ugarskoj dvorskoj kancelariji, gdje su mu rekli da je ondašnji zagrebački biskup Franjo Ergelski pokušao spriječiti imenovanje Maksima Predojevića na naslov "vretanijskog" biskupa, jer je prema Petretiću bilo opće poznato da u "ilirskim" jezicima, u koje je ubrojio hrvatski, slavonski, dalmatinski, srpski i bugarski latinski izraz "confinium", a ne "Wrattanya" označava Krajinu, odnosno da su Poljaci, Rusini (Ruteni) i Rusi ("Moscoviti") govorili "W kraina" (Ukrajina). Petretić je upozorio da je Maksim Predojević prihvaćanjem naslova "vretanijskog" biskupa odbacio položaj sufragana i vikara zagrebačkog biskupa koji je imao njegov prethodnik, lažno se predstavivši kao grkokatolik, ispovijedio je katoličku vjeru pred apostolskim nuncijem Pallottom i obećao da će poći na posvećenje i potvrdu papi u Rim, te sve kaludere, svećenstvo i pravoslavne krajišnike sjediniti s Katoličkom crkvom. Međutim, to nije učinio, nego se na posvećenje i potvrdu uputio pravoslavnom ("raskolničkom") metropolitu Srbije "u Tursku", "kojeg su običavali zvati patrijarhom", a koji je imao sjedište u Peći, i koji ga je potvrdio i imenovao "vretanijskim" biskupom.²³ Vrativši se u Krajinu ponašao se kao pravoslavni episkop, poticao

utjecaj pravoslavnih episkopa iz Osmanskog Carstva na krajišnike, kojima su prodavali oprostajnice ne samo za počinjene, nego i za buduće grijeh, i upozorio da su i premlade osobe posvećivali za episkope, te naveo postojanje mnogih "zabluda" i običaja koje je Katolička crkva držala neprihvatljivim za katoličku vjeru. Izlaz takve situacije Terlecki je vidio u obrazovanju novog naraštaja grkokatoličkog svećenstva, odabranog među samim Vlasima, koji bi s vremenom pravoslavne krajišnike privukli uniji s Katoličkom crkvom i prekinuli njihove veze s pečkim patrijarsima. Opširnije: Arhiv HAZU, Valachicae gentis Notitia Historica, f. 2v; A. MATANIĆ, "Izvjestaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa", 123.-125.; J. ŠIMRAK, De relationibus Slavorum Meridionalium, 44.-46.; M. JAČOV, Spisi Kongregacije za propagandu vere, 131.-138., 154.-157.; R. LOPAŠIĆ, Monumenta ecclesiae graeco-orientalis, A-III., 2.

²² PETRETIĆ, Historia de Valachorum episcopatus, f. 2rv. Petretićev opis događaja glede Maksima Predojevića nije točan, jer je Ferdinand II. Maksima imenovao "vretanijskim" biskupom 8. svibnja 1630. godine na preporuku samih krajišnika i podršku vojnih zapovjednika, i to nakon što je prema vladarevoj ispravi biskup Simeon dobrovoljno odstupio s biskupske stolice, dakle za Simeonova života. Neki su autori biskupsku smjenu u Marči objasnili mogućim Simeonovim smjenjivanjem zbog unije kad su se, prema pismu slavonskog zapovjednika Eggenberga, u Krajinu u travnju 1631. pojavili pečki patrijarh Pajsije i sofijski arhiepiskop Eutimije. Iako su neki autori povezali promjenu na marčanskoj biskupskoj stolici s navodnim Pajsijevim dolaskom u Krajinu, a J. Radonić iznio i tezu da je Pajsije tom prilikom s mjesta marčanskog biskupa smjenio Simeona Vratanju i postavio Maksima Predojevića, izvori ne pružaju dovoljno podataka koji bi taj zaključak mogli i potvrditi, jer je prema isusovačkom rukopisu iz 1670. godine pečki patrijarh zbog unije smijenio Simeona dvije godine prije Simeonove smrti, koju su suvremenici stavljali oko 1630. godine, pa se njegovo smjenjivanje trebalo dogoditi oko 1628. godine, a on je, prema podacima F. Ergelskog preminuo 1634., a u tom bi se slučaju smjenjivanje dogodilo nakon što je već Maksim Predojević postao marčanskim biskupom. U drugom izvješću o Marčanskoj biskupiji, napisanom za Leopolda I. 1667., Petretić je naglasio da je Maksim došao u Marču iz Osmanskog Carstva s nekoliko kaludera još za Simeonova života, zadobio njegovo povjerenje i malo-pomalo preuzeo vlast u samostanu, šireći pravoslavlje među krajišnjicima. Tezu da je Maksim ime nove biskupije, koja je trebala obuhvaćati cijelu Krajinu, izveo iz Simeonova prezimena još je ranije iznio biskup Benedikt Vinković, koji je 1639. istaknuo da je Maksim Predojević Ferdinanda II. 1630. godine namjerno obmanuo da je Simeon umro, da bi dobio mjesto marčanskog biskupa i djelovao kao samostalni biskup, koji nije prihvaćao nadležnost zagrebačkog biskupa kao nadređenog ordinarija, Opširnije: Petri Petretich, episcopi Zagrabienensis relatio de episcopatu Svidnicensi anno 1667. caesari facta, Arhiv HAZU, II. d., 18.; J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 412.-415.; ISTI, De relationibus Slavorum Meridionalium, 92.-94.; Baltazar Adam KERCHELIČH, De Episcopatu Svidnicensi. Responsi conceptus ad intimatum cancelariae Hung. sub numm. 5158. (finis desideratur) Autogr., Miscellanea historica, 4., Arhiv HAZU, codex n. DCCLXXXVII., II. b 149. f. 8.; ISTI, De Regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae praeliminares, Zagrabiae, 1770., 434.; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 1923., 160.-162.; ISTI, "Iz istorije crkve", 23.-25.; Jovan RADONIĆ, Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI. do kraja XIX. veka, SANU, Posebna izdanja, knjiga CLV., Beograd, 1950., 68., 69.; R. LOPAŠIĆ, Monumenta ecclesiae graeco-orientalis, A-I., 13., 14., 15.; Arhiv HAZU, Valachicae gentis Notitia Historica, f. 2v.; Z. KUDELIĆ, "Izješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića", 161.-162., 168.; M. JAČOV, Spisi Kongregacije za propagandu vere, 220.-221.

²³ Za Maksimova života pečki patrijarh bio je Pajsije (1614.-1648.) Biskupska promjena u Marči rimskoj Kuriji nije bila poznata do travnja 1633., kad je Propaganda raspravljala o izvješću anonimnog ohridskog patrijarha, vjerojatno Abrahama, nadbiskupa Justinijane Prime, kojeg je spominjao nuncij Giovanni Battista Pallotto u pismu od 13. ožujka 1632., u kojem je stajalo da je na biskupsko mjesto ostarjelog Simeona htio doći Maksim Predojević, koji je zbog neobrazovanosti bio prihvatljiv samo kao privremeno rješenje, dok između Vlaha ne bude osposobljena osoba

“raskol, grčke zablude i hereze”, dopuštao rastavu braka i bigamiju, anatemizirao Vlahe koji su postali grkokatolicima, zabranjivao im posjećivanje katoličkih crkava i sudjelovanje na katoličkim skupovima, izricao blasfemije protiv katoličke vjere i vrijeđao katolike nazivajući ih ljudima “krmske vjere”. Petretić je kao karakteristične zablude pravoslavnog svećenstva naveo nepoznavanje točne forme krštenja, negiranje postojanja čistilišta, naučavanje da svećenstvo može oslobađati duše pokojnika iz pakla, vjerovanje da duše nakon smrti ne borave ni na nebu ni u paklu, nego čekaju sudnji dan i uskrsnuće tijela, nakon čega slijedi potpuno blaženstvo, te zabranu da udovac drugi put brak može sklopiti s djevicom, a glede sakramenta pokore upozorio je da u pravoslavnog svećenstva, koje, doduše, jest ispovijedalo, nije postojala forma odrješenja grijeha, da pokajnicima nisu određivane pokore vremenski određenim postovima, niti da se od njih tražilo pokajanje ili ispaštanje grijeha. Sve do smrti Maksim Predojević ostao je pravoslavni episkop, a prekinuo je i običaj plaćanja dvanaest mjerica voska svake godine na blagdan Svetog Martina zagrebačkom biskupu u znak podložnosti, u čemu su ga slijedili i njegov nasljednik Gabrijel Predojević (1642.-1644.), te Sava Stanislavić (1648.-1661.).²⁴ Petretić je napomenuo vladaru da je ondašnji zagrebački biskup Benedikt Vinković protiv uvođenja novog, vratanijskog naslova uložio protest pred čazmanskim Kaptolom jer je naslov “vratanijskog” biskupa bio dobiven bez suglasnosti rimskog prvosvećenika i zagrebačkog biskupa, i protivan odredbi da u jednoj biskupiji ne mogu biti dva neovisna biskupa različitog obreda, a preko svojih predstavnika pokušao Maksima “blagim i prikladnim načinom” odvratiti od ra-

za grkokatoličkog biskupa. Protiv imenovanja Maksima Predojevića izjasnili su se rusinski grkokatolički svećenik Nicefor, povjerenik rusinskog grkokatoličkog metropolita, i bosanski biskup Ivan Tomko Mrnavić, koji je i Simeona sumnjičio da se ponaša kao ostali pravoslavni episkopi, a Maksima držao potpuno neprikladnim za biskupa, i predložio grkokatolika Longina Brankovića, prijašnjeg biskupa Vlahu u Jenopolju i Lipi. Tek 28. kolovoza 1633. svećenik Ivan Dalmatinac iz Zagreba obavijestio je Propagandu da se Simeon zbog starosti i nemoći odrekao biskupije u korist kaludera Maksima, koji je na potvrdu i posvećenje otišao pravoslavnom patrijarhu u Peč. Propaganda je u listopadu iste godine preporučila bečkom nunciju Rocciju da na dvoru ubrza imenovanje rusinskoga grkokatoličkoga kaludera Nikefora novim marčanskim biskupom, ali nuncij je 12. listopada javio da se to nije moglo provesti zbog mišljenja slavonskog zapovjednika Schwarzenberga da bi uklanjanje Maksima Predojevića, kojeg je vladar postavio na to mjesto, a Schwarzenberg mu u ime svjetovne vlasti odobrio da zasjedne na marčansku biskupsku stolicu, moglo izazvati krajiške nemire. Rocci je Propagandi preporučio da Maksima ne bi trebalo potvrditi marčanskim biskupom ako bi se pojavio u Rimu glede posvećenja i potvrde, već mu ih tako dugo uskraćivati dok to mjesto ne bude ipak dodijeljeno grkokatoliku Rusinu Niceforu. Opširnije: J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 93.-94.; M. JACOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 204.-208., 218.-219.

²⁴ Petretić, *Historia de Vlachorum episcopatus*, f. 2v-3rv. U spomenutom je isusovačkom rukopisu nepoznat autor zapisao da je Maksim Predojević uveo običaj pobiranja poreza u Krajini za pečkog patrijarha, koji je iznosio 12.000 dukata godišnje, vidi: Arhiv HAZU, *Valachicae gentis Notitia Historica*, f. 3. Petretićeve primjedbe na teološke stavove i običaje pravoslavne strane oslikavaju i temeljne razlike u teološkim i dogmatskim stavovima Katoličke i Pravoslavne crkve. Na pravoslavnom istoku odmah nakon krštenja svećenik pomazuje krštenika posvećenim uljem, “svetim mirom”, a taj sakrament označava ono što je kod katolika sakrament potvrde ili krizme. Nakon toga krštenik prima i prvu pričest, ali pod prilikom vina, a u Katoličkoj crkvi potvrdu podijeljuje biskup. Ispovijed je kod pravoslavnih zanemarena, obavlja se pred ikonostasom, oslikanim zidom koji dijeli oltar od odsalog dijela crkve, a poslije očitovanja grijeha svećenik odrješuje vjernike u obliku molitve, a samo ispovijedanje grijeha ne ide u pojedinosti, već se grijesi priznaju sam općenito. Pravoslavna crkva je na sinodi u Carigradu 1722. izričito odbacila katolički nauk o čistilištu, odredivši da za preminule postoje dva mjesta, nebo za pravednike, a pakao za grijешnike. Preminuli u lakim grijesima mogu se nadati da će im neizmerno milosrđe oprostiti grijeha, pa Pravoslavna crkva za njih prinosi molitve, misne žrtve i milostinju. U neke molitve iz 14. stoljeća, koje su se održale i u kasnijim stoljećima, prodrlo je uvjerenje da se zagovorom svetaca i svećenika prokleti mogu izbaviti iz pakla. Ono se sačuvalo kod Rusa i Grka u obliku pomazanja umrlih, pri čemu 7 svećenika izgovara molitve za oslobođenje pokojnikove duše iz pakla. Katoličko naučavanje da odmah nakon smrti slijede poseban sud i naplata za počinjene grijeha, kad duše pravednika odlaze u nebo, gdje uživaju nejednaku slavu gledajući Boga licem u lice, kao i duše preminulih s lakim grijesima nakon podnesenih čistilišnih kazni, a duše umrlih u teškoj ili izvornom grijehu odlaze u pakao, Pravoslavna crkva nije prihvatila, već naučava da pravednici ne uživaju odmah potpuno gledanje Boga, nego samo djelomično, a potpuno blaženstvo slijedi tek nakon uskrsnuća tijela poslije općeg suda, što je odredila i carigradska sinoda 1722. godine. Opširnije: Juraj KOLARIĆ, *Pravoslavni*, Zagreb, 1984., 86.-92.

škola, zabluda i običaja protivnih katoličkoj vjeri". Kad se to pokazalo neučinkovitim, Vinković je urgirao kod Ferdinanda II., apostolskog nuncija Pallotte, Propagande i kod pape Urbana VIII. da se Maksim Predojević vrati uniji s Katoličkom crkvom i prihvati položaj koji je imao njegov prethodnik Simeon, ili da bude smijenjen s biskupskog mjesta kao rakolnik i heretik, koji je proširio juridiksijsku vlast pravoslavnog pečkog patrijarha na katoličke krajeve kojima je vladao habsburški car, i preko patrijarha uveo običaj plaćanja poreza svih Vlaha turskom sultanu. Kao krajnje rješenje Vinković je, prema Petretiću, predlagao postavljanje osobe koja bi prihvaćala podložnost zagrebačkom biskupu, a Vlahe privela uniji s Katoličkom crkvom, sačuvavši karakteristike istočnog obreda koji nisu bili protivni naučavanju Katoličke crkve.²⁵

Prema Petretićevim podacima nakon Maksimove smrti za novog marčanskog biskupa izabran je njegov rođak Gabrijel, s naslovom "vratanijskog" biskupa, koji je ispovijedio katoličku vjeru prema tridentinskom obrascu i obećao odlazak u Rim na posvećenje i potvrdu, što nije učinio nego se po potvrdu i na posvećenje uputio pečkom patrijarhu, ali preminuo je već treće godine nakon posvećenja u Peći. Gabrijel je Predojević neposredno prije smrti u Marču doveo "cijeli jedan manastir raskolnika" i izbacio kaludere iz Simeonova i Maksimova vremena, naveo je Petretić, a među novopridošlim kaluderima bio je i Sava Stanislavić, Petretićev suvremenik na marčanskoj biskupskoj stolici.²⁶ Nakon kratkotrajnog biskupovanja

²⁵ Petretić, ISTO, f. 3v-4r. Petretić nije iznio točan redoslijed Vinkovićevih intervencija kod nadležnih institucija, jer se Vinković na Maksima Predojevića prvo 1638. godine žalio vladaru, Ferdinandu II., zatim početkom veljače 1639. Propagandi i papi Urbanu VIII., a 29. ožujka 1639. u Marču je uputio svoje predstavnike, zagrebačkog kanonika i čazmanskog arhidakona Andriju Županića i ivaničkog župnika Jakoba Galovića s uputama kako da se postave prema Maksimu, no oni nisu ništa riješili. Nakon toga Vinković je 14. lipnja 1640. uputio opsežno izvješće o Marčanskoj biskupiji apostolskom nunciju Casparu Matheiju, te 28. lipnja poslao drugo, ali kraće izvješće, a 1640. i 1641. često se obraćao bečkom Dvoru i rimskoj kuriji s prijedlogom da njegovim koadjutorom za kršćane grčkog obreda u Zagrebačkoj biskupiji imenuju Rafaela Levakovića, naslovnog smederevskog biskupa, koji bi radio na širenju ideje unije i pokušao pridobiti Maksima Predojevića, što nije bilo prihvaćeno ni u Rimu ni u Beču. Posljednji je Vinkovićev pokušaj da nešto promijeni bio svečani prosvjed protiv biskupa Maksima Predojevića i postojanja samostalne Marčanske biskupije pred čazmanskim kaptolom 25. siječnja 1642. godine. Opširnije: J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 95.-98., 103.-107.; M. JACOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 365.-371., 512., 526-530.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba", 27-33.; Ivan KUKULJEVIĆ, "Prilozi", *Arhiv za poviestnicu jugoslavensku* X., Zagreb, 1869., 197.-201.; Zlatko KUDELIC, "Rafael Levaković kao kandidat za biskupa grkokatoličke Mačanske biskupije", u: *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić*, Zagreb, 2003., 113.-124.

²⁶ Petretić, *Historia de Valachorum episcopatus*, f. 4r. Petretićevi podaci o biskupovanju Gabrijela Predojevića vrlo su šturi, no iz drugih je izvora poznato nešto više o tom marčanskom biskupu. Zagrebački biskup Benedikt Vinković odmah nakon što ga je Rafael Levaković 28. lipnja 1642. izvjestio o smrti Maksima Predojevića od Ferdinanda III. zatražio je imenovanje pravog grkokatolika za marčanskog biskupa, a imenovanje Gabrijela Predojevića zagovarao je i jedan neimenovani ivanički kapelan u Beču, čiji utjecaj na Gabrijelov izbor iz raspoloživih izvora nije jasan. Vladar je Gabrijela Predojevića imenovao marčanskim biskupom prije kolovoza 1642. pod naslovom "vretanijskog" biskupa, iako je apostolski nuncij Matthei bio protiv tog izbora. Kompromis je postignut kad je Ferdinand III. prihvatio Mattheijev prijedlog da bi Gabrijel morao poći na posvećenje i ređenje u Rim, kao što je to ranije učinio Simeon, no zagrebački je biskup Vinković protestirao protiv naslova "vretanijskog" biskupa dodijeljenog Gabrijelu, pa je ugarski kancelar Lippay kao rješenje predložio da se Gabrijelu dade naslov svidničkog biskupa po Svidničkoj biskupiji, koja se tada nalazila u dijelu Ugarske pod osmanskom vlašću, i nije imala biskupa. Međutim, ta je odluka zaostrila odnose Rima i Beča, jer je Sveta Stolica odbijala mogućnost da ugarski kralj biskupu grčkog obreda može dati naslov latinske (rimokatoličke) biskupije, i jer prema raspoloživim podacima Svidnička biskupija nije pripadala među deset biskupija koje je utemeljio kralj Stjepan, na koje su prema patronatskom biskupe imali pravo imenovati ugarski kraljevi, iako je Svidnička biskupija, zajedno s Zagrebačkom, Bosanskom (Đakovačkom i Srjenskom), Erdeljskom, Varadskom i Čanadskom, pridala pod Kaločku nadbiskupiju. Uporaba novog, svidničkog naslova za marčanske biskupe, koji je bečki Dvor koristio iako se rimska Kurija tome protivila, izazvala je i nedoumice u historiografiji, pa su autori studija o Vojnoj krajini iznosili različita, redovito pogrešna objašnjenja podrijetla tog imena, primjerice K. Kaser, koji je na temelju Vaničekovih i Rothenbergovih podataka zaključio da je Svidnic (!) bio novo sjedište grkokatoličke biskupije, a nitko od njih nije navodio izvore i radove J. Šimraka, koji su razjasnili ovo pitanje. Opširnije: J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 149.-155.; ISTI, "Marčansko-svidnička eparhija za vrijeme vladike Gabre i Vasilija Predojevi-

Gabrijela Predojevića mjesto marčanskog biskupa ("biskupiju Vlaha") je od Ferdinanda III. zatražio Bazilije Predojević, arhimandrit manastira Gomirje,²⁷ koji je, prema Petretiću, za razliku od Maksima i Gabrijela Predojevića, bio vrlo naklonjen katoličkoj vjeri i Crkvi, što je potvrdio običavajući se ispovijedati kod isusovaca i katoličkih svećenika, koji su putujući iz Zagreba u Rijeku i obratno svraćali u Gomirje. Budući da je poznao ćirilicu i jezik pravoslavnih krajišnika, te grčku teologiju pojavila se nada da će Bazilije ispraviti zablude svojih prethodnika na marčanskoj stolici i Vlahe osobnim primjerom i propovijedanjem odvrćati od postojećih zabuda i loših običaja, i tako ih sjediniti s Rimom. Međutim, bečki Dvor nije mu mogao dodijeliti naslov "vratanijskog" biskupa jer se tome Rim protivio, pa je zbog očekivanog posvećenja i potvrde u Rimu dobio poput njegova prethodnika Gabrijela naslov svidničkog biskupa, da bi uz odobrenje rimokatoličkih biskupa onih biskupija u kojima su Vlasi bili naseljeni obnašao biskupsku službu. Petretić je naglasio da se Bazilije u Rim uputio ne obavijestivši o tome ondašnjeg biskupa Martina Bogdana i ne znajući ništa o poteškoćama koje bi se mogle pojaviti u Kongregaciji za Propagandu vjere (skraćeno: Propagandi)²⁸ zbog toga što mu je Beč dodijelio naslov biskupa rimokatoličke biskupije, a on je bio biskup grčkog obreda, što je bilo protivno kanonskom pravu. No, Bazilije se u Rimu nije zadržao do raspjeta tog spora, nego se bez biskupske potvrde i posvećenja vratio u Marču, a Petretić je procijenio da je Bazilije tako postupio više zbog osobne nestrpljivosti i nezainteresiranosti da u Rimu ostane do potpunog razrješenja tog pitanja nego zbog nedostatka novca, kojeg je imao dovoljno. Nedugo nakon povratka preminuo je, ali se sumnjalo da su ga kaluderi otrovali zbog bojazni da će ih zajedno s Vlasima preobratiti na katoličku vjeru. Raspoloženje među kaluderima glede moguće unije Petretić je oslikao reakcijom Bazilijeva pratioca, kaludera Mihaela, smještenog u bečkom kolegiju, koji je saznajući da je Bazilije prihvatio obvezu odlaska u Rim na posvećenje i potvrdu, gdje bi ga posvetili rusinski grkokatolički biskupi, "jaukao i tukao se u prsa", vičući da se poslije toga neće smjeti vratiti u marčanski samostan. Petretić je napomenuo da je sumnju u "ubrzanu" Bazilijevu smrt trovanjem pobuđivala i činjenica što Bazilije nije bio pokopan na istom mjestu gdje i prijašnji marčanski biskupi, nego izvan kapele marčanskog samostana. Kaluderi su mu objasnili da u crkvi nije bilo više mjesta za ukop jer su tu već bila pokopana tri prijašnja biskupa, iako je Petretić procijenio da je bilo mjesta za još barem četiri pokojnika, no obični su mu krajišnici rekli da Bazilije

ća i Save Stanislavića", Bogoslovska smotra, br. 1.-2., Zagreb, 1925., 33.-38.; Julijan JELENIĆ, Spomenici kulturnog rada bosanskih franjevaca, Starine JAZU, XXXVI, Zagreb, 1918., 99.; K. KASER, Slobodan seljak i vojnik, II., 186.

²⁷ Manastir Gomirje podignuli su 1602. godine Aksentije Branković, Visarion Vučković i Mardarije Orlović, kaluderi iz manastira Krke. Unutrašnji život manastira tijekom 17. stoljeća malo je poznat, a sačuvani su podaci da je oko 1640. ovdje boravio episkop Hadži-epifanije, i da je senjski biskup Hijacint Dimitrović 1682. u Gomirju razgovarao s pravoslavnim vladikom Dimitrijem, koji su vjerojatno bili samo egzarsi pečkih patrijarha. Opširije: D. KAŠIĆ, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, 43.; August THEINER, Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia, Zagrabiae., 1878., 128.-129.

²⁸ Sveta Kongregacija (zbor) za širenje vjere (Sacra Congregatio de Propaganda Fide) utemeljena je bulom "Inscrutabili divinae providentiae arcano" izdanom 22. VI. 1622., za pontifikata pape Grgura XV. (1621.-1623.) Propaganda je strogo morala odvajati misijsko djelovanje od kolonijalne politike i širenja europskih država i djelovati samo glede duhovnih zadaća. Misionarima je bilo zabranjeno uplitanje u političke probleme, pa čak i njihovo spominjanje u pismenim izvješćima, a prihvaćanje katoličanstva moralo je biti posljedica slobodne odluke pojedinaca, a ne prisiljavanja. Zato je misionarima preporučeno upoznavanje kulture, jezika i običaja narodâ među kojima su djelovali, te izbjegavanje nametanja europskih običaja. Opširnije: Josef METZLER, "Die Sacra Congregatio de Propaganda Fide zur Zeit Juraj Križanića D Gründung, Zielsetzung und Tätigkeit", Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 14, Zagreb, 1986., 115.-117.; Ludwig von PASTOR, Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreißigjährigen Krieges: Gregor XV. und Urban VIII. (1621.-1644.), XIII./2., Freiburg im Breisgau, 1929., 740.-746., 750.

nije pokopan s ostalim biskupima zato što su kaluđeri držali da toga nije bio dostojan jer je na posvećenje i po potvrdu prvo otišao papi u Rim, a ne patrijarhu u Peć.²⁹

Najiscrpniji opis događaja glede unije i povijesti marčanskih biskupa Petretić je iznio za razdoblje biskupovanja svoga suvremenika Save Stanislavića, koji je bio đakon Gabrijela i Bazilija Predojevića i pristigao u Marču s kaluđerima iz manastira Hrmnja oko 1641./42. godine, za biskupovanja Gabrijela Predojevića, kad je iz razorenog Hrmnja u Marču došao i velik broj pravoslavnih kaluđera.³⁰ Prema Petretiću Savu su nakon Bazilijeve smrti prvo izabrali kaluđeri za arhimandrita marčanskog samostana, a zatim ga preporučili vladaru, koji mu je dodijelio naslov svidničkog biskupa pod uvjetom da se predstavi papi u Rimu kako bi ga potvrdio, nakon čega su ga trebali posvetiti grkokatolički rusinski biskupi. Sava je katoličku vjeru ispovijedio u Linzu pred njičtranskim biskupom Györgyem Szelepchenyem, zagrebačkim kanonikom Nikolom Dijaneševićem i nekoliko otaca isusovaca iz tamošnjeg isusovačkog kolegija, a nakon primanja naslova svidničkog biskupa otišao je u Peć na posvećenje bez odobrenja cara Ferdinanda III. i krajiških vlasti, kao što su običavali i pravoslavni kaluđeri, koji su prelazili u Krajinu bez ikakva ograničenja ili kontrole. Pečki mu je patrijarh dodijelio naslov "vretanijskog" biskupa, kao prije Maksimu Predojeviću, iako je prema Petretiću taj naslov bio izmišljen, a Petretić je upozorio da je to bilo suprotno ispovijedi vjere koju je Sava izrekao u Linzu, te da je posvećenjem u Peći odbacio rimskog papu i običaj pričešćivanja beskrvasnim kruhom koje je Zapad prihvaćao, da je uzurpirao patronatsko pravo vladara da sam određuje biskupe u nekim biskupijama, i pokazao se pravim pravoslavcem ("raskolnikom"). Petretić se žalio da je Sava naslov vretanijskog biskupa, dobivenog na nedopušten način, rabio sve do smrti, a patrijarh mu je dodijelio crkvenu jurisdikciju nad "Vlasima ili Rašanima" u pokrajinama habsburškog cara od Dunava do mora, s pravom da pripadnicima klera dodjeljuje niže i više svećeničke službe, imenuje igumane samostana i obnaša vlast nad kaluđerima u manastirima.³¹ Za biskupsko imenovanje je patrijarhu platio 500 zlatnih skuda, 300 mletačkih

²⁹ PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 4v-6r. O Baziliju Predojeviću, kao i o njegovu prethodniku Gabrijelu, postoje šturi podaci. Sačuvana je isprava izdana 1646. u Marči kojom je on zajedno s marčanskim igumanom Ćirilom Nikšićem odobrio nekim podložnicima podizanje vinograda na samostanskom posjedu, a sve do smrti iz Rima nije dobio nikakvu odluku o njegovom položaju. Rusinski grkokatolički kaluđer Metodije Terlecki, koji je 1643. pohodio Krajinu, naveo je u izvješću Ferdinandu III. da je Bazilije, koji se prezivao Ognjanović, prihvatio uniju prije 14 godina, dakle 1629., tijekom prvog Terleckijeva boravka u Krajinu, a taj je podatak ponovio u trima izvješćima upućenima rusinskom prokuratoru u Rimu Filipu Boroviku, Ferdinandu III., i Propagandi 1644. godine. Propaganda je 26. siječnja 1646. bečkom nunciju Cammilu Melziju preporučila da vladaru predloži Bazilijevo imenovanje biskupom samostana i crkve Svetog Mihaela Arkandela u Zagrebačkoj biskupiji, jer kao grkokatolički biskup nije mogao biti potvrđen svidničkim biskupom. Konačnu odluku da Bazilije ne može biti imenovan svidničkim biskupom Propaganda je donijela 29. siječnja 1649., kad je Bazilije bio već pola godine mrtav, sudeći prema pismu križevačkog zapovjednika Johanna Jakoba Gallera Dvorskom ratnom vijeću od 19. srpnja 1648., u kojem je ovaj naveo da je nedavno preminuo "vlaški biskup", i da je cijela vlaška zajednica njegove krajine preporučila Savu Stanislavića Bazilijevim nasljednikom u Marči. Opširnije: J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 130.-131., 157.-158., 160.-162.; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 1924., 92.-93., bilj. 11.; ISTI, "Nekoliko ćirilskih spomenika iz XV. i XVII. veka", *Vjesnik hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva*, Zagreb, 1913., II., 102.; ISTI, "Iz istorije crkve", 94.-95.; August THEINER, *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia maximum partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta et collecta*, II., *Zagrabiae*, 1875., 128.-129.; M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 610.-612.

³⁰ PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 4v.

³¹ Od nižih crkvenih službi ili redova Sava je mogao postavljati akolite, ostijarije i egzorciste, a od viših lektore, subdakone, dakone i prezbitere. U Katoličkoj su crkvi do Drugog vatikanskog koncila niži redovi bili vratar (ostijarij), čitač (lektor), zaklinjač (egzorciist) i svećenoša (akolit), a viši, svećenički, poddakon (subdiakon), dakon i prezbiter. Ostijarij je morao paziti da u crkvu ne ulaze pogani ili nedostojni kršćani i na red u crkvi, a od X. stoljeća njegovu ulogu preuzeo je sakristan. Lektor je bio osoba koja je pred drugim vjernicima čitala odlomke iz Svetog pisma, egzorcist se bavio istjerivanjem zlih duhova i demona iz opsjednutih osoba izričajnim obrascima i upotrebom posvećenih predmeta ili imena, ali uz dozvolu nadležnog ordinarija, a akolit je palio svijeće i nosio ih za bogoslužje, te donosio vodu i vino

i 100 carskih škuda, te 2250 rajnskih forinti (groša), što je Petretiću rekao kaluder koji je sam izbrojio novac prije nego ga je Sava odnio u Peć, a drugi su mu kaluderi objasnili da je tolika suma novca za posvećenje i potvrdu bila potrebna jer su episkopi u Osmanskom Carstvu svake godine plaćali porez pečkom patrijarhu, koji je opet morao godišnje turskom sultanu platiti određene pristojbe ("dvanaest konjskih tovara zlata"). Dio toga iznosa pripadao je carigradskom patrijarhu, koji ga je davao sultanu za izdržavanje harema. Budući da marčanski biskup nije mogao svake godine ići u Peć, isplatio je odjednom taj veliki iznos novca kao obvezatni danak patrijarhu za dulje vrijeme.³²

Petretić je upozorio vladara da je Sava pune dvije godine biskupovao među Vlasima bez posvećenja rimskog pape, posvećen kod "raskolnika" i bez odobrenja njegova ordinarija, zagrebačkog biskupa, čime je upao u iregularnost, a njegov put u Rim objasnio spoznajom da bi mogao izgubiti godišnju novčanu potporu, prethodno određenu za marčanske biskupe, koju nije mogao primiti bez posvećenja i potvrde u Rimu. Tamo se Sava uputio u pratnji jednog kaludera, a usput je navratio i do zagrebačkog biskupa Petretića, ne spomenuvši imenovanje vretanijskim biskupom, niti dvije patrijarhove pismene potvrde o posvećenju u Peći, koje nije htio pokazati ni u Rimu. Posvećenje u Peći Sava je opravdao pritiskom krajiških predstavnika na njega, a zamolio ga je da mu dodijeli preporučena pisma za Propagandu, odnosno da mu objasni na koji bi način u Rimu bio posvećen i potvrđen. Petretić je na temelju prijašnje Propagandine odluke znao da Sava Stanislavić zbog grčkog obreda neće biti potvrđen svidničkim biskupom, jer je to bio naslov rimokatoličke biskupije, koji po kanonskom pravu nije mogao pripasti biskupu grčkog obreda, pa mu je savjetovao da privremeno odgodi put i od cara Ferdinanda III. zatraži imenovanje na novi naslov. No Sava je to odbio, jer je jednom već bio posvećen za biskupa, a inzistiranje na odlasku u Rim objasnio je željom da dobije oprost i odrješenje od pape za sve grijeha i zabluda, i primi njegov blagoslov, da bi mogao dobiti dozvolu da po grčkom obredu obnaša biskupsku dužnost. Potaknut tom Stanislavićevom izjavom, Petretić mu je dao preporučena pisma za papu, Propagandu, i njezinog tajnika, s detaljnim obavijestima o načinu na koji je Sava Stanislavić posvećen. U Rimu je Sava drugi

na oltar. Subdakonat, koji je ukinuo Drugi vatikanski koncil, bio je priprava za dakonat, a dakon je održavao liturgiju i pastoralne dužnosti. Ranije su za dakone zaređivani samo svećenici, a u istočnim crkvama dakonat je najniži stupanj u hijerarhiji. Dakon sudjeluje u sakramentalnim obredima, a dakonom kao i svećenikom, mogu postati oženjeni muškarci. Prezbiter (svećenik) je u ranoj crkvi bio biskupov pomoćnik, a prezbiterat podijeljuje biskup polaganjem ruku u obliku ređenja. Opširnije: Opći religijski leksikon, 19., 224., 230., 511., 611., 642., 721., 753., 915.,

³² Petretić, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 6v-7r. U Pečkoj patrijaršiji patrijarh je svake godine ubirao određenu svotu novca od metropolita, episkopa, popova i manastira, a crkveni su dužnosnici na vjernike prebacivali novčane obveze prema državi. Prilikom ustoličenja i obnavljanja svoje službe svake godine patrijarh i metropoliti su morali središnjoj vlasti platiti određenu svotu novca, a zauzvrat su dobivali pravo da osim tog novca ubiru i novac potreban za popravak crkava i manastira, te za druge troškove. Od laika episkopi su pobirali godišnji porez zvan milostinja, postojale su pristojbe za dozvolu za brak, koje su se udvostručavale za drugi ili čak utrostručavale za treći brak, a taj je porez nerijetko naplaćivan i od katolika. Pristojba koju je svećenstvo plaćalo episkopu zvala se harač, a patrijarh je primao pristojbe od posvećenja episkopa i ređenja svećenstva. Niži kler je pod osmanskom vladavinom morao posegnuti za vjerničkim pristojbama, koje su određivali episkopi, a plaćali su se i darovi za blagolov patrijarhu ili episkopima, za spominjanje imena darovatelja crkve ili manastira ("pomen") u liturgiji, posebno se plaćala liturgija za spas duše neke osobe kroz 40 dana, kao i molitve. Egzarsi kao patrijarhovi predstavnici nosili su sa sobom pismene preporuke s zamolbom vjernicima bez obzira na njihov društveni položaj da milodarima daruju crkvu, a parosi su morali primiti ubiratelje milostinje, obavijestiti vjernike o njihovoj prisutnosti i ispratiti ih do susjednog paroha. Egzarsi i episkopi uživali su povlastice - oružanu pratnju turskih vojnika, jahali su na konju, i posjedovali dokumente koji su im omogućavali slobodno kretanje po Carstvu, a koje je potpisao veliki vezir. Katolički su biskupi bili izloženi vjerskoj netrpeljivosti, zbog čega su najčešće prurušeni u franjeve ili trgovce putovali noću, a Pravoslavna je crkva imala pravo nasljeđivanja dijela imovine preminulih svećenika i kaludera koji nisu imali nasljednike. Time se nalazila u mnogo povoljnijem položaju od Katoličke crkve, jer je imovinu preminulog katoličkog svećenstva, najčešće misionara koji nisu imali bližih rodaka, konfiscirala država. Opširnije: L. HADROVICS, Srpski narod i njegova crkva, 61.-83.

put ispovijedio vjeru prema odredbama Tridentskog koncila i izjavio pokornost papi, ali ne kao posvećeni i potvrđeni biskup, nego samo kao kaluder bazilijanac, što je potvrdila isprava koju je dobio od inkvizitora pred kojima je ispovijedio vjeru, u što se Petretić uvjerio kad mu je Sava u Ivaniću, uz patrijarhove isprave koje je dobio prilikom posvećenja u Peći, pokazao i spomenutu potvrdu. Iz tih podataka Petretić je zaključio da Sava Stanislavić nije Propagandi pokazao preporučena pisma koja mu je on dao, koja su sadržavala Savine zablude i zloporabe, kao i povijest Marčanske biskupije, niti da je obavijestio crkvene predstavnike o prethodnom biskupskom posvećenju, nego da je pokazao samo carsku ispravu kojom je imenovan svidničkim biskupom, pri čemu mu je na ruku išao neki anonimni franjevac, o kojem je Petretić imao loše mišljenje ("fratar vagabund"). Iz Rima Stanislavić nije donio nikakvu ispravu osim jednog Propagandina pisma koje je Propaganda uputila bečkom nunciju, koju nije pokazao nunciju, a umjesto da nakon povratku dođe k Petretiću, Sava se uputio među krajišnike izjavljujući pred Vlasima i njihovim katoličkom susjedima da ga je papa u Rimu potvrdio i da mu je dao velike povlastice. Međutim, Stanislavićevo ponašanje nakon povratka iz Rima nije pokazivalo njegovu spremnost da će biskupovati kao pravi grkokatolički biskup, koji će nakon ispovijedanja katoličke vjere širiti uniju među pravoslavnim krajišnicima, što je bio glavni uvjet koji mu je Ferdinand III. postavio prije nego ga je proglasio svidničkim biskupom. Petretić je u izvješću naveo da je Sava Stanislavić osobno kažnjavao kaludere zbog kontakata s katolicima, koje je nazivao "luteranima", odnosno, taj je pojam rabio kako bi katolike označio krivovjercima i sektašima, zatim da je vidio i Stanislavićevo pismo pisano kaluderima u Lepavini, u kojem im je prijetio anatemom ako ne priznaju njegovu vlast, a lepavinskog je arhimandrita Simeona Kordića, kojeg je Ferdinand III. postavio na tu dužnost i koji je obećao da će među Vlasima graditi katoličke škole i priznao podložnost zagrebačkom biskupu kao nadređenom dijecezanu, Sava prokleo i izopćio, uz obrazloženje da ima vlast i nad "hrišćanima" u Krajini, i nad "Rimljanima", jer je bio kod pape u Rimu. Katolici koji su živjeli izmiješani s Vlasima u Krajini ispričali su Petretiću da je Sava prijetio crkvenim prokletstvom Vlasima koji su htjeli ići u katoličke crkve slušati propovijedi i mise, i da nije nosio propisanu kaludersku odjeću, nego se ponašao kao svjetovna osoba, ("jahao na konju u visokim lovačkim čizmama opasan pozlaćenim pojasom"), i na štetu katoličke vjere u Marčanskoj biskupiji činio sve ono što su tijekom biskupovanja običavali raditi njegovi prethodnici Maksim i Gabrijel Predojević. Petar Petretić je napomenuo da je Sava Stanislavić, iako neuk i priprost, jer jedva da je znao čitati i pisati ćirilicom, oponašao ranijeg biskupa Maksima Predojevića, koji je uz pomoć Eutimija, egzarha pečkog patrijarha Pajsija potaknuo prvu pobunu u Krajini, usmjerenu samo prividno protiv krajiškog generala, a zapravo protiv vladara i Monarhije, potaknuvši drugu bunu u Krajini protiv krajiških zapovjednika, i to tako da je već zaboravljene povlastice, koje su 1630. godine isposlovali Maksim Predojević i Eutimije, egzarh pečkog patrijarha Pajsija, a Ugarski sabor posve ukinuo 40. člankom 1635. godine, dao prvo pročitati pred nekim krajiškim pravcima na latinskom jeziku, a zatim je preko tajnih glasnika sazvao Vlahe i katolike koji su živjeli izmiješani s njima, pred kojima je povlastice pročitao neki katolički župnik, za kojeg se nije znalo je li to napravio pod prisilom ili je bio potplaćen. Budući da katolički župnik nije točno razumio sadržaj i značenje povlastica, pročitao ih je na način koji je odgovarao Vlasima, istaknuo je Petretić, pa su krajišnici počeli odbacivati obvezu popravaka utvrda na granicama koje su do tada morali obavljati, i nisu se htjeli pokoravati kapetanima. Krajišnici svih triju kapetanija naoružani su se skupili na jednom mjestu, iako je to bilo zabranjeno, i napali su uglednije krajišnike, koji su ostali vjerni caru, spalili im domove i odnijeli vrijedne stvari. Budući da je ova pobuna bila vrlo opasna za sigurnost države, jer je njezino nasilno gušenje moglo izazvati i teže posljedice, general Leslie bio je prisiljen obećati krajišnicima da će im Leopold I. potvrditi povlastice, no one nisu potvrđene nego su prvo doslovno prepisane

njemačkim jezikom u dvorskoj kancelariji, a zatim autentizirane carevim pečatom, Ugarski ih je sabor ponovno ukinuo 90. člankom.³³

Nakon što je opisao ponašanje prijašnjih marčanskih biskupa, koji su se prema njegovom mišljenju pokazali prikrivenim pravoslavicima i nelojalnim carevim podanicima, koji su zapravo služili stranom crkvenom (pečkom patrijarhu) i državnom (turskom sultanu) poglavaru, Petretić je kao argumente protiv postojanja samostalne Marčanske biskupije iznio četiti primjera zloporaba, odnosno kršenja državnih zakona, crkvenih propisa i krajiških povlastica, koje je zamijetio u ponašanju prijašnjih marčanskih biskupa i Vlaha. Kao prvo, upozorio je da se Vlasi nisu uopće obazirali na odluku Ugarskog sabora iz 1635. o ukidanju "Statuta Valachorum", nego su ih i dalje zlorabili, i protivno 9. članku poglavlja o posjedovanju imovine, prema kojem su morali plaćati pristojbe za uvoz, prodaju i kupnju robe, odbijali su to činiti. Kao drugo, kršili su 9. članak poglavlja posvećenog poglavarstvima, prema kojem je Vlasima pod prijetnjom smrtno kazne bilo zabranjeno sazivanje bilo koje vrste zborova osim skupa na dan svetog Jurja radi izbora sudaca i knezova, pa su se krajišnici iz sve tri kapetanije sastajali u Ivaniću i u druge dane, bez dopuštenja generala i kapetana, iako je za taj prekršaj bila predviđena smrtna kazna. Petretić je naglasio da su na te skupove, osim "Vlaha raskolnika", dolazili i Predavci, katolici "slavonske ili hrvatske nacije" koji su svoju vjeru sačuvali pod turskom vlašću, i kao katolici došli u Krajinu, i Slavonci ("Sclavi"), katolici starosjedioci, koji nisu nikad bili podvrgnuti Osmanlijama, ali su sačuvali svoje domove u Krajini pod vlašću krajiških kapetana. Njihovo je sudjelovanje na skupovima bilo dijelom prisilno, a dijelom su došli privučeni mogućnošću stjecanja većih sloboda, željeći da budu podvrgnuti "vlaškoj jurisdikciji", odnosno vlaškim sucima, a ne kapetanima, što je bilo protivno baštinjenom drevnom običaju Kraljevstva. Petretić je upozorio da se iz navedenog lako moglo zaključiti koliko su štetu za katoličku vjeru nanosili

takvi događaji u katoličkom kraljevstvu kakvo je bila Hrvatska, jer su se "moć i oholost" Vlahi mogle još više povećati ako bi se katolici preko kaludera i njihovih episkopa pretvorili u turske podložnike, koji će Osmanlijama plaćati porez.³⁴

Kao treću zloporabu Petretić je spomenuo kršenje 6. članka iz prvog poglavlja "Statuta Valachorum" o poglavarstvima, kojim se Vlasima zabranjivalo prelaženje iz Monarhije u Osmansko Carstvo i obratno bez prethodnog obavješćivanja krajiških vlasti i bez znanja generala i kapetana, što nisu poštovali ni "vlaški" biskup ni kaluderi, nego su slobodno prelazili iz Osmanskog Carstva u Krajinu i obratno, što je štetilo katoličkoj vjeri i Crkvi, jer je istovremeno rasla opasnost od povećanja broja pravoslavnih kaludera i širenja pravoslavlja ("raskol i krivovjere Grká") u Monarhiji, a naročito među krajiškim Vlasima, jer je pravoslavno svećenstvo, koje su većim dijelom činili kaluderi, moglo prijetnjama izopćenjem i neistinama Vlahe potpuno odvratiti od katoličkoga bogoslužja i propovijedanja. Petretić je strahovao da bi posljedica utjecaja pravoslavnog svećenstva, napose kaludera, moglo biti znatnije prelaženje katolika na pravoslavlje, zato što su katolici, jer su pravoslavni svećenici, kojih je bilo manje nego kaludera,

³³ PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 7v.-9v. O tim događajima vidi N. KLAČIĆ, *Društvena previranja i bune*, 156.-158., i R. LOPAŠIĆ, *Spomenici hrvatske krajine*, III., 442.-443.

³⁴ PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, 9v.-10rv. Prvim člankom prvog poglavlja "Statuta Valachorum", koje je govorilo o poglavarstvima, bilo je određeno da svako selo Vlahi između Save i Drave u mjesecu travnu, a prije blagdana Sv. Jurja bira suca ili kneza na godinu dana, a drugim da na blagdan Sv. Jurja u svakoj kapetaniji svi suci (knezovi), zajedno s dvojicom ili trojicom starješina ili prisežnika iz svakog sela biraju suca i osam prisjednika za područje svoje kapetanije. Devetim je člankom istog poglavlja zabranjeno organiziranje drugih zborova i skupova pod prijetnjom smrtno kazne. Opširnije: *Statuta Valachorum*: prilozi za kritičko izdanje, (ur.) Drago ROKSANDIĆ, Čedomir VIŠNJIĆ, prevela Zrinka Blažević, Zagreb, 1999., 12.-13., 15., 30.-31., 33.

držali katolički brak nevažećim, mogli razvrgnuti brakove pred pravoslavnim svećenstvom za novac ili neka druga davanja ("darove"), bez obzira što im je prva supruga bila još živa, i sklopiti novi brak. Takvi su nedopušteni prijelazi kaludera iz Osmanskog Carstva u Krajinu, u kojoj su ostajali i običavali utemeljiti ne samo muške, nego i ženske manastire (!), omogućili širenje pravoslavlja kao prijetnje za katoličanstvo. Kao posebno zabrinjavajuću pojavu Petretić je istaknuo dolazak egzarha pečkih patrijarha u Krajinu, koju su pečki patrijarsi držali svojim jurisdikcijskim područjem, na kojem su imali pravo ubirati poreze od vjernika i provjeravati drže li se vjernici pravoslavlja, a osim egzerha povremeno su i pripadnici niže crkvene hijerarhije dolazili prikupljati milostinju. Egzarsi su kao opunomoćeni predstavnici pečkog patrijarha običavali u Krajinu dolaziti svake treće ili četvrte godine, pobirali sui milostinju, novac i druge stvari protiv čega su neki kaluderi prosvjedovali i s prikupljenim novcem i drugim vrijednostima vraćali se u u Peć, a tijekom boravka provjeravali nije li tko od kaludera, višeg svećenstva ili Vlaha prešao na katoličanstvo, prijeteci ljudima anatemom. Prema Petretićevim podacima tijekom Stanislavićeva biskupovanja u Marči egzarsi su Krajinu pohodili 1655. i 1659. godine, a od kaludera je doznao da je egzarh, koji je došao 1655. godine iz Karlovačkoga generalata u Marču dopremio 12 velikih srebrnih vaza i znatnu količinu novca, a prije nego se egzarh uopće pojavio u Marči, jedan je kaluder laik posjetio Petretića i zamolio ga u ime Save Stanislavića i ostalih kaludera da im vrati liturgikon, knjigu koja se rabila za bogoslužje, tiskanu na grčkom i latinskom jeziku, odobrenu u Rimu za bogoslužje na grčkom obredu, a koju je Rusin Metodije Terlecki darovao kaluderima u Marči. Petretić ju je posudio kad je bio u Marči da bi je usporedio s liturgikomom korištenim u Marči, pisanim na crkvenoslavenskom jeziku, a na njegovo pitanje što će im liturgikon na grčkom i latinskom jeziku kad kaluderi ne znaju ni jedan od tih jezika, kaluder je odgovorio da je moraju imati u marčanskom samostanu jer u vizitaciju dolazi egzarh kojeg Sava Stanislavić i kaluderi moraju točno izvjestiti o stanju u Marči, a budići da je spomenuti liturgikon tijekom prijašnje vizitacije unesen u popis knjiga, Sava Stanislavić je mogao loše proći ako bi egzarh primijetio da ta knjiga nedostaje. Tu je zgodu Petretić istaknuo kao jasan dokaz već prije uvedenog običaja da se "vlaški biskup" i kaluderi pokoravaju spomenutom pravoslavnom patrijarhu u duhovnim i u svjetovnim stvarima, iako se taj patrijarh "držao neprijateljski prema katoličkoj vjeri". Nakon što je prikupljeni novac i vrijednosti pohranio u Marču, taj je egzarh vizitirao i Varaždinski generalat, više primjenjujući silu nego druge načine prikupljanja milostinje, a u tom je generalatu prikupio veću količinu novca i dragocjenosti nego u Karlovačkom. Pri tome se ponašao lošije nego svi prijašnji vizitatori, što je potvrdilo postupanje prema jednom od vojvoda, koji mu je donio dvadeset škuda, na koje se egzarh nije ni osvrnuo, nego je zaprijetio anatemom ako ne dobije više novca, što su posvjedočili mnogi katolici i Vlasi iz Krajine, a na egzarhove postupke neki su se vojvode žalili pred kapetanima Vetterom i Gallerom, te pred zapovjednikom Herbersteinom. Međutim, iako je general Herberstein zapovijedio ivaničkom kapetanu Vetteru³⁵ da podrobnije istraži te vijesti, i ne dozvoli da se skupljeni novac i srebro prenesu u Osmansko Carstvo, kaluderi i biskup Stanislavić, snalažljivi u takvim prilikama, zaštitili su egzarha pokazavši mu put, a kapetana Fettera su obmanuli, tvrdeći da je egzarh u Peć odnio samo manju količinu srebra i novca.

Petretić je istaknuo da je prilikom druge vizitacije 1659. godine egzarh u Krajinu boravio gotovo godinu dana(!) pod izlikom prikupljanja milostinje, i on sam se susreo s egzarhom pri povratku s jednog imanja u pratnji dvojice isusovaca i dvojice kanonika. Budući da nije znao

³⁵ D. ROKSANDIĆ - Č. VIŠNJIC - Z. BLAŽEVIĆ, Statuta Valachorum, 32: "Ako bi se tko, preselivši se iz Turske ili od drugud, htio nastaniti u jednoj od kapetanija, nužno je da to učini prethodno obavijestivši vrhovnog kapetana. Ako bi pak Vlah, koji se već jednom nastanio u nekom mjestu ili drukčije tamo zakonito boravio, želio promijeniti boravište u istom kapetanatu, dostatno je da to učini samo prethodno obavijestivši vrhovnog suca, prisjednike i kneza." Johann Weikhard Vetter bio je ivanički zapovjednik od 1641. do 1650. godine.

kako egzarh izgleda, Petretić je prvo mislio da se susreo s Savom Stanislavićem, a egzarh, koji je putovao jašući na konju i okružen velikom pratnjom, na pitanje što radi u Krajini odgovorio mu je da ga je poslao patrijarh da provjeri u kakvu su stanju kršćani u Krajini, misleći pod pojmom "kršćana" samo na pravoslavne krajišnike, jer su katolike nazivali "Rimljanima". Petretić nije uspio nagovoriti egzarha, koji je sa sobom nosio prikupljeni novac i vrijedne predmete natovarene na nekoliko konja, da s njim pođe u Zagreb, a utjecaj i značenje koje su egzarsi imali u Krajini kao predstavnici pečkih patrijarha oslikao je događajem kad je spomenuti egzarh Simeona Kordića, arhimandrita lepavinskog samostana, kojeg Sava i kaluderi nisu prihvaćali jer ga je 1652. imenovao Ferdinand III., kaznio šibanjem, jer ga je Kordić prijavio vojnim vlastima, ne iskazavši mu čast onako kako je to bilo uobičajeno u Pečkoj patrijaršiji. Egzarh je poslije toga morao pobjeći u Peć i uspio je pridobiti patrijarha da Kordića izopći, vjerojatno i zbog činjenice što je Kordić postao lepavinski arhimandrit odlukom cara Ferdinanda III. godine 1652., a nije ga potvrdio pečki patrijarh na prijedlog kaluđera i krajiških predstavnika, kakav je inače bio običaj u Krajini. Petretiću je ispravu pečkog patrijarha Maksima o izopćenju Simeona Kordića iz Pravoslavne crkve pokazao 4. prosinca 1660. u Križevcima lepavinski iguman Joakim, a taj je događaj Petretić predočio Leopoldu I. da bi potvrdio prethodno izrečene optužbe o prijetvornosti i prividnom prihvaćanju unije marčanskih biskupa, a posebno Save Stanislavića, jer se prema njegovu mišljenju iz opisanih događaja jasno vidjelo da su Vlasi prihvaćali samo patrijarhovo posvećenje i potvrdili da nikako vladarevo imenovanje, odnosno da je Sava Stanislavić legitimnim držao posvećenje u Peći, a posvećenje u Beču i Linzu samo prividnim, time i pokazao da je vladarevo imenovanje crkvenim prelatom držao nevaljanim, a valjanim imenovanje pečkog patrijarha. To su potvrđivali dolasci egzarha iz Pečke patrijaršije u Krajinu, odakle su odnosili novac u drugu državu, a Vlasi su egzarsima morali pomagati u prikupljanju milostinje, jer su u suprotnome mogli biti izopćeni kao spomenuti Simeon.³⁶

Četvrti primjer zlorabe Petretiću je, uz već spominjano slobodno prelaženje pravoslavnog svećenstva preko državne granice u Krajinu bilo ponašanje marčanskih biskupa kao zaštitnika vlaških povlastica i zagovornika krajiškog pučanstva pred državnim vlastima. Savu Stanislavića optužio je za pogrešno i tendenciozno tumačenje sadržaja "Statuta Valachorum", jer je Vlahe uvjeravao da im je sva zemlja između Save i Drave dodijeljena na raspolaganje, a da kapetani nemaju pravo naseljavati katolike u Krajinu, umjesto da im je objasnio da su se povlastice odnosile samo na tri kapetanije Varaždinskoga generalata. Time je Sava kršio prvi i drugi članak poglavlja "O povjerenstvima" iz "Statuta Valachorum", u kojima su spominjane samo Križevačka, Ivanička i Koprivnička kapetanija. Sava Stanislavić jasno je rekao Petretiću kad se vratio iz Graza da je u "njegovim povlasticama" pisalo da je čitava zemlja između Save i Drave "njegova", i napomenuo mu da se žalio vladaru zbog naseljavanja katolika u tri sela kod Čazme, koje je provodio križevački kapetan, što je prema Savinu tumačenju povlastica trebalo zabraniti. Petretić je kršenjem povlastica označio i običaj da vlaški suci ne sude samo "pravim Vlasima", (pravoslavnim krajišnicima), nego i katoličkim krajišnicima, Predavcima i Slavoncima, te je upozorio da je Sava, sukladno svojoj tvrdnji da kao krajiški biskup ima jurisdikciju nad čitavom Krajinom tražio pokornost i od katoličkog svećenstva u Krajini i plaćanje godišnjeg poreza, povodeći se za pečkim patrijarhom, koji je sam ili preko svojih predstavnika u Osmanskom Carstvu tražio porez od katoličkog svećenstva, za što je imao i sultanov ferman. Kad su se katolici tome oduprijeli, patrijarh je temeljem spomenutog sultanovog fermata prisiljavao katolike da prihvate pravoslavlje, franjevece da postanu pravoslavni kaluderi, a ostalo svećenstvo da prihvati "grčki obred i krivovjerje", pa su, primjerice, u Albaniji zbog velikog

³⁶ PETRETIĆ; ISTO, f. 10v.-13r. Prema Šimraku se patrijarhov egzarh zvao Silvestar, vidi: J. ŠIMRAK, "Marčansko-svidnička eparhija", 57.

patrijarhovoga pritiska, mnogi katolici radije prihvatili islam (postali "Turci"), nego pravoslavlje. Taj je patrijarh 1661. godine bio u Bosni i zaprijetio je franjevcima i ostalim katolicima da će im se dogoditi isto što i Albancima, ako mu se ne pokore, jer mu je to pravo dao sultan, naveo je Petretić. Njemu je te vijesti donio katolički svećenik iz Pečuške biskupije, koji je kroz Zagreb prolazio za Rim, a slične su mu vijesti slali franjevci iz slavonskih franjevačkih samostana Velike i Našica, koji su bili radosni što su se oslobodili patrijarhova pritiska zahvaljujući zalaganju bosanskog paše i drugih uglednijih Turaka. Petretić je napomenuo i da je Sava Stanislavić, slično opisanom patrijarhovu običaju u Osmanskom Carstvu, u Krajini svake godine vizitirao vlaške domove i sela, skupljajući odrede namete, za koje nije poznato jesu li bila namijenjeni patrijarhu, Stanislaviću ili nekom drugom. Pritom je sa sobom nosio dvije knjige: u prvu je upisivao imena onih krajišnika, koji su platili više, i njima je podijelio blagoslov, a u drugu je upisivao imena onih, koji su prihvatili katoličku vjeru, ili onih koji su posjećivali katoličke crkve zbog bogoslužja, i te je proglasio izopćenima i vječno prokletima.³⁷

3. Petretićevi prijedlozi o načinu izbora novog biskupa i mišljenje o kandidatima za Marčansku biskupiju

Biskupovanje svog suvremenika, Save Stanislavića, odnosno njegove postupke protiv katolika u Krajini i ulogu u krajiškim nemirima Petretić je upotrijebio kao argument protiv postojanja Marčanske biskupije, podsjetivši vladara da su se obistinile riječi carskog ispovjednika isusovca Johanna Gansa, izrečene prije 14 godina u Linzu prilikom Stanislavićeva ispovijedanja vjere u isusovačkom kolegiju, kako pravoslavcima dati biskupe znači isto što i "hereticima" (protestantima!) propovjednike. Na temelju iznesenog ponašanja prijašnjih marčanskih biskupa Petretić je napomenuo da su pravoslavni biskupi bili nepokorni i buntovni prema kršćanskim (čitaj: katoličkim vladarima), pa je trebalo strahovati i od pobune Vlaha u Krajini ako bi im se dopustilo ustrajanje u spomenutim "zloporabama", jer su mogle izazvati neposlušnost prema kapetanima, a s vremenom je u opasnost mogla doći i država, jer su Vlasi su zbog straha od mogućeg patrijarhovog izopćenja mogli izdati Monarhiju. Napomenuvši da zagrebački biskup Petar Domitrović nikad ne bi sudjelovao u utemeljenju Marčanske biskupije da je predvidio kako će se situacija razvijati, Petretić je istaknuo da postojanje Marčanske biskupije nije bilo toliko nužno, jer da kojim slučajem u te krajeve nisu bili primljeni kaluđeri i da nije utemeljena biskupija za grčki obred, Vlasi u Krajini brzo bi prešli na katoličku vjeru zato što bi zbog nedostatka grčkih svećenika i kaludera bili prisiljeni sakramente tražiti od rimokatoličkih

³⁷ PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 13rv. Osim tih Petretićevih podataka o Savi Stanislaviću, malo se zna o njegovu životu i radu. Prema sačuvanim izvorima Savu je za pomaganje krajiških nemira 1658. i odgovaranje Vlaha od odlaska pred povjerenstvo koje je trebalo riješiti uzrok nemira optužio vojvoda Gvozdan, pouzdanik krajiških vojvoda i zapovjednika, kojeg su sami Vlasi optužili za poticanje krajišnika dali protiv kapetana zbog navodne namjere zapovjednika da im oduzmu novac za plaće. Gvozdan je novcem koji su mu krajišnici dali da bi u Beču zagovarao njihove interese, kupio grbovnicu i napustio Krajinu. Dvor nije oštro reagirao na nemire, jer se u to vrijeme već nazirao mogući sukob s Portom. Prema preporuci generala Leslea Leopold I. potvrdio je povlastice u veljači 1659., ali s napomenom da se one ne odnose na katoličke starosjedioce - Slavonce. Krajišnici nisu kažnjeni zbog pobune, a na optužbe da je Sava Stanislavić bio podstrekač nemira nitko od službenih vlasti nije reagirao. Iako je N. Klaić zaključila da su pri sastavljanju krajiških žalbi veliki utjecaj imali pravoslavni svećenici, napose Sava Stanislavić, koji da je namjerno krivo krajišnicima objašnjavao sadržaj povlastica da bi u što gorem svjetlu prikazao vojvode i suce, raspoloživi izvori ne pružaju dovoljno podataka koji bi potvrdili tu autoričinu tezu o Savi Stanislaviću. Iz postojećih izvora može se zaključiti da je Sava preminuo krajem 1661. godine, imenovavši na smrti svojim nasljednikom arhimandrita Gabrijela Mijakića, koji je s njim ranije bio na posvećenju u Peći. Savinu smrt krajem 1661. godine potvrdila su dva Leopoldova pisma od 8. siječnja i 18. veljače 1662., ali nije poznato u kojem je mjesecu preminuo. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, *Spomenici hrvatske krajine*, III., 442.-443.; *Valachicae gentis Notitia Historica*, f. 1., 3.; J. ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", 1931., 41., bilj. 16. i 53, bilj. 26. i 27.; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 1924., 100.; ISTI, "Marčanska episkopija", 1925., 196.; ISTI, "Iz istorije crkve", 40.-41.; N. Klaić, *Društvena previranja i bune*, 156.-158.

svećenika. To se, prema Petretiću, događalo prije pojave kaludera u Krajini, koji su vlašku mladež privukli u pravoslavne manastire, kad su Vlasi oba spola prihvaćanjem latinskog obreda, privučeni katoličkim bogoslužjem i propovijedima katoličkih svećenika prihvaćali i katoličku vjeru. Međutim, kaluderi i egzarsi pečkog patrijarha prijetili su pravoslavnim vjernicima izopćenjem ako budu išli u katoličke crkve, što su Petretiću ispričali krajišnici koje je sreo na ispovijedi u zagrebačkoj prvostolnici, jer su mnogi Vlasi, "videći čuda koja se događaju u katoličkim crkvama", dolazili u katoličke crkve i zavjetovali se u raznim nevoljama, primjerice zbog želje da izbjegnu tursko zarobljeništvo, i u tu svrhu u katoličke crkve nosili darove. Petretić je upozorio vladara da je i prvi marčanski biskup Simeon u ove krajeve došao samo zato da pravoslavni kršćani ne bi prelazili na katoličanstvo, što je prema njemu potvrđivao sadržaj povlastice koju je Simeon dodijelio katoličkim kolonistima na marčanskom posjedu 19. lipnja 1628. godine, u kojoj je navodno pisalo da je Simeon došao iz Osmanskog Carstva u Hrvatsku da u njoj ne bi nestala pravoslavna vjera,³⁸ a istaknuo je da su pravoslavni kršćani koji su u Krajini živjeli izmiješani s katolicima običavali tražiti blagoslov kuća od katoličkih svećenika poslije Božića, usprkos strahu od crkvenog prokletstva i izopćenja kojima bi ih mogao kazniti ne samo marčanski biskup, konkretno Sava Stanislavić, nego i pečki patrijarh. Navedeni su razlozi Petretiću bili dovoljni da zaključi da utemeljenje Marčanske biskupije radi širenja latinskog obreda uopće nije bilo potrebno, a nije bilo nužno ni radi očuvanja grčkog obreda u Katoličkoj crkvi, jer Vlasima, koji nisu bili spremni prihvatiti latinski obred, odnosno koji su zbog toga namjeravali pobjeći natrag "Turcima", nije bilo potrebno dodijeliti svećenstvo grčkog obreda, nego se među njih moglo uputiti grkokatoličke svećenike iz Rusije i Poljske, koji su se služili istim, "ilirskim" jezikom u bogoslužju i crkvenoj literaturi. Petretić je pretpostavio da početno otežano propovijedanje zbog manjih razlika u jeziku ne bi bilo veći problem, jer ni tadašnji pravoslavni krajiški svećenici nisu zbog velikog neznanja gotovo nikad propovijedali, a ako su to i pokušavali, sve se svodilo na loše čitanje određenog poglavlja iz Evandjelja, koje su još slabije razumjeli, pa su narodu napamet govorili o Uskrsu, Božiću, blagdanima Svetog Petra, Uznesenja i Rođenja Djevice Marije, o sv. Baziliju, Savi i Petronili, koju su zvali Petkom. Svećenici jedva da su držali bogoslužje osim na te blagdane, kada su se skupljali i vjernici, koji su se rugali propovijedima svojih svećenika i korili ih zbog neznanja. Ako se ne bi mogli dovesti svećenici iz Poljske i Rusije Petretić je predložio da bi trebalo koristiti one pravoslavne svećenike koji su došli u Krajinu prije pojave biskupa i kaludera, a prije njihova svećeničkog službovanja morali bi biti ispitani o bitnim člancima katoličke vjere kako da bi se uklonile postojeće zablude. Ti bi svećenici održavali bogoslužje na grčkom obredu, no tijekom većih blagdana Vlasima bi se upućivali latinski svećenici koji bi propovijedima narod odvrćali od "grčkih zabluda".³⁹ "Vlaški" su svećenici morali upoznati mlade svećenike s ćirilicnim pismom, osposobiti ih za bogoslužje i dijeljenje sakramenata, što je za kaludere i pravoslavno svećenstvo bilo sasvim dovoljno, a poslije toga ti oni bili zaređeni u Grčkom kolegiju u Rimu. Petretić je naglasio da ni Marčanska biskupija ne bi bila potrebna da se tako prethodno postupalo, jer je njeno postojanje bilo štetno za katoličku vjeru i Monarhiju, pa ju je kao takvu valjalo uki-

³⁸ Petretić je tako interpretirao rečenicu iz Simeonove isprave u kojoj je stajalo da se Simeon, "želeći da se vera našega reda ne vtrgne", naselio u Marču dopuštenjem rimskog pape, kojeg je u tekstu priznao namjesnikom Svetog Petra, vidi: A. IVIĆ, "Iz istorije crkve", 21.-22.

³⁹ O karakteristikama monaštva i monaškog života u Ukrajini u 17. stoljeću vidi: Sophia SENYIK, "Rutsky's Reform and Orthodoxy Monasticism: A Comparison. Eastern Rite Monasticism in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Seventeenth Century", *Orientalia Christiana Periodica*, 48., Romae, 1982., 406.-430.; ISTA, "The Eucharistic Liturgy in Ruthenian Church Practice. Frequency of Celebration and Attendance before the Nineteenth Century.", *Orientalia Christiana Periodica*, 51., Romae, 1985., 124.-155.; ISTA, "A Married Clergy. Observance of the Norms Regulating the Marriage of Priests in the Ruthenian Uniate Church", *Orientalia Christiana Periodica*, 64., Romae, 1998., 175.-192.; ISTA, "The Ukrainian Church and Latinization", *Orientalia Christiana Periodica*, 56., Romae, 1990., 165.-187.

nuti, a nikako je nekome dodijeliti. Međutim, svjestan toga da je ukinuće Marčanske biskupije bilo teško izvedivo zbog političkih razloga, prihvatljivijim rješenjem držao je imenovanje biskupa koji ne bi bio ovisan o pravoslavnom srpskom patrijarhu iz Peći niti bio povezan s njim preko posvećenja i potvrde u Peći, nego bi bio posvećen i potvrđen u Rimu, i to kaduistinu, a ne samo prividno prizna rimskog prvosvećenika poglavarom cijele Crkve. Taj bi biskup bio podložan latinskom biskupu na čijem bi jurisdikcijskom području obnašao biskupsku vlast, jer je to bilo propisano konstitucijom "Romanus Pontifex" pape Pavla IV., prema kojoj su latinski biskupi kao ordinariji mogli u svako doba vizitirati grčke crkve, samostane i ostala pobožna mjesta svjetovnog svećenstva i bilo kojeg reda, kao i njihove prelate, makar oni bili biskupi ili nadbiskupi. Latinski ordinarij imao je nad "Grcima" potpunu jurisdikciju u pitanjima bogoslužja, podjele sakramenata i iskorijenjivanja krivovjerja, napomenuvši da su slične odredbe o podložnosti grčkih biskupa latinskim biskupima, na čijem su jurisdikcijskom području vodili brigu o kršćanima grčkog obreda, donijeli i pape Inocent IV. i Aleksandar III. Prema Petretićevoj interpretaciji utemeljenja Marčanske biskupije i zagrebački je biskup Petar Domitrović postupio u skladu s tim i radi toga Simeonu ustupio dio biskupijskih dobara, a on se obvezao u znak podložnosti godišnje plaćati 12 libri voska. Ferdinand II. odredio je i mjesečne novčane potpore marčanskim biskupima od 20 rajnskih groša, koje je morala isplaćivati Štajerska, a tu su potporu dobivali i Simeonovi nasljednici, bez obzira na to što su bili nezakonito posvećeni pod novim naslovom koji im je dao pravoslavni pečki patrijarh, protivno pravima i interesima zagrebačkog biskupa, kaločkog i ostrogonskog nadbiskupa i bez njihova pristanka, te bez pristanka vladara i pape, a Petretić je tvrdio da je novčana potpora bila i jedan od glavnih razloga što je pokojni Sava Stanislavić tražio Marčansku biskupiju.⁴⁰

Govoreći o izboru najprikladnije osobe za mjesto marčanskog biskupa, Petretić je napomenuo da bi dobro bilo izabrati jednog grkokatoličkog biskupa "vlaškog" jezika koji se u to vrijeme nalazio u Egerskoj (Jegarskoj) biskupiji, i kojem je ostrogonski nadbiskup nabavio potvrdu iz Rima, a vladar na posljednjem zasjedanju Požunskog sabora odredio plaću radi osnivanja škola. U mladosti je taj biskup bio kaluder u Marči, gdje ga je prvi marčanski biskup Simeon primio među bazilijance, a budući da je već bio osvećeni biskup, nije mu bila potrebna potvrda i posvećenje ni pape ni pečkoga patrijarha, nego samo dopuštenje pojedinih latinskih ordinarija na čijem bi jurisdikcijskom području obnašao biskupsku službu. Za svoga života morao bi narod i kler privesti uniji, pobrinuti se za svog nasljednika koji bi odbacio grčke zablude neprihvatljive Rimu, a on sam trebao je biti odgojen u katoličko vjeri. Posvećen bi bio na način kako je posvećen prvi biskup Simeon, kao sufragan i vikar ne samo zagrebačkoga, nego i senjskog i đerskog biskupa, u čijim je biskupijama boravio "vlaški narod grčkog obreda", a mogao je zadržati naslov svidničkog biskupa, ili neki drugi, kao Bazilij Predojević, koji je obnašao biskupsku službu s odobrenjem onih mjesnih biskupa u čijim su se biskupijama Vlasi nalazili. Ako taj biskup, čije ime Petretić nije naveo, više nije bio živ, ili se ne bi moglo pronaći biskupa koji ne bi trebao ići na posvećenje u Peć, odnosno kojeg krajišnici na to ne bi prisilili, imenovanje marčanskog biskupa trebalo je odgoditi tako dugo dok se ne bi pronašla odgovarajuća osoba koja bi uistinu prihvatila katoličku vjeru, a ne prividno, kao Maksim i Gabrijel Predojević i Sava Stanislavić, i koja bi ispunila sve ono što je obećala pri imenovanju za biskupa. Petretić je napomenuo da takve osobe nije bilo među kaluderima u Marči i Lepavini, odnosno da su i Vlasi priznali da tamo nema kaludera kojem mogu vjerovati ili ga nazvati sposobnim za biskupa, jer su tamošnji kaluderi bili ili neobrazovani ili neprihvatljiva ponašanja, a stariji su

⁴⁰ PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 14.-17rv., 18r., 19. rv. Grkokatolički biskup iz Egera, kojeg je Petretić spomenuo, nije mogao biti Pavao Zorčić, Mijakićev nasljednik u Marči od 1671., jer je Mijakić rođen oko 1620. godine, te ga među kaludere u Marču nije mogao primiti prvi biskup Simeon, koji je odstupio 1630. godine.

kaluderi bili nesposobni za bilo kakvo obrazovanje i čvrsto ustrajali u pravoslavlju. Napomenuo je da se odredba o imenovanju vikara katoličkih biskupa za kršćane grčkog obreda na koju se prije pozvao, mogla tumačiti na dva načina: prema jednom tumačenju je ovaj problem mogao biti riješen postavljanjem već posvećenog titularnog biskupa, koji zbog pritiska vlasti i neprijateljstva naroda nije mogao doći u svoju biskupiju jer je bila pod vlašću nevjernika, dok drugi bi način bilo imenovanje osobe koja nikad prije nije bila posvećena biskupom, već je prvo potvrđena na naslov neke od razorenih crkava, tj. biskupijâ, utemeljene "pod vlašću nevjernika", u ovo slučaju Osmanlija, pa je i Ferdinand III., kad je vidio da neće moći marčanskim biskupima dodijeljivati vratanijski naslov, imenovao Bazilija Predojevića i Savu Stanislavića svidničkim biskupima, naslovom biskupije koja je pridala pod kaločku crkvenu provinciju, tada pod vlašću nevjernika, tj. Osmanlija.⁴¹

O dvojici kandidata za Marčansku biskupiju, Simeonu Kordiću i Gabrijelu Mijakiću, Petretić nije imao povoljno mišljenje. Kordića, kojeg je Sava Stanislavić svojevremeno progonio, nije držao prikladnom osobom zbog toga što je uz pomoć lepavinskog kaludera Visariona samo htio postati neovisan od Save kao biskupa u svemu, osim u pravu posvećenja svećenstva, odnosno jer je htio dobiti naslov biskupa pretvarajući se da će lepavinski manastir sjединiti s Katoličkom crkvom i zagrebačkog biskupa priznati kao ordinarija. Zbog toga je Petretiću Kordić slao pisma u kojima ga je molio da mu izda pismenu preporuku za pobiranje milostinje, koju bi iskoristio za podizanje škola, tvrdeći da mu je Leopold I. dao naslov arhimandrita i proglasio ga provincijalom, a obećao je da će živjeti u slozi s zagrebačkim biskupom i nastojati kaludere svog manastira navesti na prihvaćanje unije, radi čega ga je Sava Stanislavić zatvorio u marčanski samostan i kaznio. Poslije tog događaja Kordić je ponovno posjetio Petretića, tražeći preporučena pisma da bi mogao prikupljati milostinju, a onda je dulje nestao i nitko ga nije vidio pune dvije godine, a o njemu su kružile priče da je otišao u Moskvu po bogoslužne knjige, da su ga ubili Turci, da je otišao u Poljsku grkokatoličkim biskupima, pa čak i da je bio osmanski uhoda. Kad se vratio, pročulo se da je s milostinjom skupljenom u Poljskoj i drugim katoličkim zemljama preko Vlaške, Moldavije, Erdelja i Ugarske prešao u Beograd i prikupljeni novac dao pečkom patrijarhu koji ga je oslobodio od izopćenja, kojim ga je kaznio marčanski biskup Sava Stanislavić. Petretić je naglasio da je Kordić, primivši od patrijarha ispravu kojom je postavljen za lepavinskog arhimandrita, "prezreo i odbacio" carevo imenovanje, a patrijarh mu je dao pravo posvećivati kaludere za lektore i podđakone, a te mu je patrijarhove isprave Kordić i pokazao. Poslije toga Kordić je krajišnicima pokazivao i patrijarhovu i carsku ispravu da bi opravdao svoju vlast, pa ga je patrijarh izopćio iz Pravoslavne crkve. Iz navedenih događaja Petretić je zaključio da Kordić nije bio protiv Save Stanislavića zbog gorljivosti prema katoličkoj vjeri i Crkvi nego zbog svoje želje za vlašću, odnosno za biskupskom čašću, pa kad bi i postao marčanski biskup, "vjerojatno bi s tom ispravom postupio kao i s onom, kojom je proglašen arhimandritom u Lepavini". Osim toga, nije bio prikladan za biskupa zbog velikog neznanja, omraženosti kod vlaških sudaca, vojvoda i naroda, koju je sam skrivio kad je iskoristio potpise i pečate vojvoda i sudaca obmanuvši ih da pečate treba za prikupljanje milostinje za lažnu preporuku, koju je kasnije pokazao generalu Leslieu. Treći je razlog protiv Kordićeva imenovanja bila popularnost Gabrijela Mijakića, obrazovanijeg od Kordića, koji je mogao potaknuti pečkog patrijarha da Kordića prokune i narod podigne protiv njega.⁴²

⁴¹ ISTO, f. 19.-20r. Petretićeva teza da je prvi marčanski biskup Simeon bio vikar zagrebačkog, odnosno senjskog i derškog biskupa dvojben je, jer se u konstituciji pape Pavla V. o utemeljenju Marčanske biskupije nigdje ne navodi da će Simeon biti nečiji vikar, vidi: N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, II, 1058-1059.

⁴² Isto, f. 20v.-21r.

Ni o drugom kandidatu, Gabrijelu Mijakiću, koji je išao u Peć sa Savom Stanislavićem kao đakon i kojeg je, prema Petretiću, Sava na samrti imenovao nasljednikom, a krajiškim predstavnicima pod prijetnjom crkvenog prokletstva zapovijedio da ga izaberu i predlože caru Leopoldu I., zagrebački biskup nije imao povoljno mišljenje. Iako je Mijakića ocijenio "obrazovanim i razboritim", žalio je što Mijakić svoje znanje nije upotrijebio u dobre svrhe, nego u širenje "grčkih zabluda i raskola", a ta je činjenica izazvala bojazan da bi Mijakić mogao biti gori od Save Stanislavića, "koji je sam na samrti imenovao nasljednika i pod prijetnjom izopćenjem prisilio kaluđere i vlaške prvake da ga izaberu i preporuče vladaru kao biskupa". Prema Petretićevu mišljenju Mijakić nije mogao biti marčanski biskup i zato što ga je imenovala tako problematična osoba kao što je bio Sava Stanislavić, a tim bi se imenovanjem prekršili i državni zakoni i crkveni kanoni ("ljudsko i božansko pravo"), jer bi s Mijakićevim imenovanjem bio uveden novi običaj izbora samo onog marčanskog biskupa kojeg bi na to mjesto preporučio prethodni marčanski biskup, koji bi kaluderima i vlaškim vojvodama naredio koju osobu moraju izabrati. Time bi prava vlast pri izboru marčanskog biskupa pripadala biskupima koji su bili na samrti i kaluderima, a vladarevo bi imenovanje temeljem patronatskog prava bilo samo prividno, pa bi se prema Petretićevu mišljenju crkvena jurisdikcija "raskolničkog i krivovjernog" pečkog patrijarha proširila cijelom Monarhijom, čemu se trebalo oduprijeti radi "materijalnog i duhovnog spasa domovine". Zbog navedenih razloga Petretić je ponovio da bi najbolje rješenje bilo potpuno ukidanje Marčanske biskupije, a ako se to ne može napraviti, na marčansku stolicu trebalo bi postaviti grkokatoličkoga biskupa iz Egerske biskupije, koji će iz Rima, preko ostrogonskog nadbiskupa, dobiti dopuštenje za obavljanje bogoslužja u Ugarskoj i susjednim zemljama. Ako ni ta mogućnost ne bi bila prihvatljiva, Petretić je predložio da se u Marču dovede grkokatolički svećenik ili kaluder iz Egerske biskupije, dovoljno obrazovan da može polemizirati s marčanskim kaluderima, a morao bi biti i dobar govornik da bi stekao naklonost Vlaha. Papa bi ga potvrdio vikarom i sufraganom zagrebačkog biskupa, kao i prije prvog biskupa Simeona, ili bi mu pripao naslov sjedinjenog svidničkog biskupa, a posvećenje bi, uz papinsku dispencijaciju, primio ili u Rimu ili od nekog drugog grkokatoličkog biskupa. Ako se u Egerskoj biskupiji ne bi pronašla odgovarajuća osoba, Petretić je kao zadnju mogućnost naveo imenovanje nekog od kaludera iz Marče ili Lepavine, gdje su se mogli pronaći obrazovaniji kaluderi koji su dobro poznavali obred i ćirilčno pismo. Uvjeti koje bi osoba predložena iz jednog od ta dva samostana morala prihvatiti bili su prihvaćanje unije s Rimom, odbacivanje "grčkih zabluda" i svake veze s pečkim patrijarhom, ispovijedanje vjere ne samo formalno, nego tako da razumije što je zapravo ispovijedila, obavezni odlazak u Rim papi radi iskazivanja pokornosti, potvrde i posvećenja, te prihvaćanje obveze da će u djeljenju sakramenata i pastoralnoj službi biti podložna latinskim biskupima u čijim će biskupijama obnašati biskupsku službu. Na kraju izvješća Petretić je predložio da bi trebalo pismenim putem zabraniti dolazak pravoslavnih svećenika i kaludera iz Osmanskog Carstva u Krajinu, gdje ostaju bez odobrenja krajiških zapovjednika i vladara, a teškim bi kaznama trebalo kazniti egzarhe koji su iz tih krajeva nosili milostinju u Osmansko Carstvo, kao i osobe koje ih primaju u Krajinu.⁴³

4. Odjek Petretićeva izvješća i izbor Gabrijela Mijakića za marčanskog biskupa

Petretićeve prijedloge o izboru novog marčanskog biskupa u Beču zagovarao je kanonik Matija Slovenčić, koji je biskupovo izvješće trebao predati caru Leopoldu I. i apostolskom nunciju Caraffi, no rasprava se o Marčanskoj biskupiji sredinom 1662. godine preselila u Požun, gdje

⁴³ Isto, f. 21v.-23r.

je zasjedao Ugarski sabor. Tamo su se pojavili i hrvatski ban Nikola Zrinski, Gabrijel Mijakić i Simeon Kordić. Matija Slovenčić ugarskom kancelaru Szelepchenyju je predao Petretićevo opširno izvješće, koje je ugarski kancelar primio s negodovanjem, predbacivši mu da Petretić zagovara ukidanje "vlaške biskupije" radi sasvim materijalnih probitaka - oduzimanja marčanskog imanja, kojeg su Petretićevi prethodnici darovali prvom biskupu Simeonu. Slovenčić je odbacio tu optužbu o koristoljublju kao motivu Petretićeva djelovanja, koju je osim bečkog Dvora prihvatio i apostolski nuncij Caraffa i istaknuo da je Petriću bilo stalo samo do dobrobiti domovine i krajišnika, jer se zbog dvoličnog ponašanja prethodnih marčanskih biskupa strahovalo da će novim marčanskim biskupom opet biti postavljen biskup sličnih osobina. Da bi se to spriječilo, trebalo je imenovati pravoga grkokatoličkoga biskupa, za što, prema Slovenčićevu mišljenju, nisu bili podobni ni Kordić ni Mijakić, pa je marčanskim biskupom trebalo imenovati nekog od grkokatoličkih svećenika iz Munkačevske biskupije. Petretićev stav da nije uopće bilo potrebno izabrati novog marčanskog biskupa, Slovenčić je Szelepchenyju objasnio nizom primjera iz biskupovanjeh prethodnih marčanskih biskupa, čija je ovisnost o pećkom patrijarhu bila opasnost za sigurnost Monarhije, i napomenuo da nije priličilo da se iz "katoličkih pokrajina Njegova Veličanstva" plaća porez turskom sultanu. Kao negativne posljedice ovisnosti marčanskih biskupa o pećkom patrijarhu Slovenčić je spomenuo širenje mržnje protiv katoličke vjere i njezino vrijeđanje, odvracanje neobrazovanog i priprostog naroda od Katoličke crkve i nebrigu svećenstva i kaluđera, koje je Slovenčić držao krivovjernicima, za dušobrižnički rad s vjernicima, koji će kao takvi uvijek biti nelojalni Leopoldu I. Zato je trebalo pronaći najbolji način kojim bi se Vlasima dodijelio pravi grkokatolički biskup, koji bi ih približio vladaru i Katoličkoj crkvi, i tako ojačao lojalnost vladaru i Monarhiji. Szelepcheny je uvjeravao Slovenčića da je i vladar namjeravao biskupom imenovati svećenika koji je uistinu bio spreman prihvatiti uniju, uz uvjet da obeća da će najkasnije za pola godine poći u Rim tražiti potvrdu i posvetu za vikara i zagrebačkog sufragana, i da će u dogledno vrijeme sjединiti kaluđere s Katoličkom crkvom. Ako to ne bi učinio u dogovorenom vremenskom razdoblju, biskupija bi mu bila oduzeta, a on bi bio prognan iz svih carskih zemalja.⁴⁴ Međutim, Szelepcheny uopće nije pročitao opsežno Petretićevo izvješće, nego je bio sklon imenovanju Simeona Kordića novim marčanskim biskupom, a Gabrijel Mijakić uživao je podršku bana Nikole Zrinskog, slavonskog zapovjednika Waltera Lesliea, jednog dijela velikaša i samih krajišnika. Biskup Petretić na dvoru je zatražio pomoć carskog ispovjednika isusovca Phillipa Millera, zamolivši ga da bar on pročita izvješće kad to već nije učinio kancelar Szelepcheny. Uz Millerovu pomoć kanonik Slovenčić uspio je spriječiti iznenadni i ničim najavljeni Szelepchenyev pokušaj Kordićeva imenovanja marčanskim biskupom u ljeto 1662., zbog čega mu je Slovenčić predbacio da nitko nije htio pročitati Petretićevo izvješće ni uvažiti njegove argumente. Protiv Kordićeva izbora za biskupa bili su i krajiški zapovjednici, pa je general Leslie nakon razgovora s Petretićem upozorio Dvorsko ratno vijeće da su želje zagrebačkog biskupa za unijom pravoslavnih krajišnika bile jedno, a stvarnost drugo, jer su krajišnici uniju doživljavali kao kršenje povlastica, što je moglo izazvati pobunu. Do kraja 1662. godine kad se Slovenčić vratio u Zagreb, a u Beču je umjesto njega Petretićeve stavove nastavio zagovarati isusovac Baltazar Milovec, koji se s Millerom suprotstavio pokušaju generala Lesliea da biskupom imenuje Gabrijela Mijakića imenovanje novog marčanskog biskupa nije bilo riješeno. Prema Milovcu carski savjetnici više su vjerovali Leslievoj tvrdnji da će odugovlačenje izbora novog biskupa izazvati nemire među krajišnicima, nego Petretićevu izvješću i zaključku da će krajiška pobuna prije izbiti ako se Vlasima dodijeli biskup kakva oni sami žele: prividnog

⁴⁴ A. IVIĆ, "Iz istorije crkve", 43.-45.

grkokatolika koji će održavati vezu s pečkim patrijarhom i ponašati se poput prijašnjih marčanskih biskupa.⁴⁵

Biskup Petretić u siječnju 1663. stekao je još jednog zagovornika, isusovca Georga Gailera iz Bečkog kolegija, kojem je Miller dao Petretićevo izvješće. Pročitavši ga, Gailer se izjasnio protiv Mijakićeva imenovanja biskupom. Predložio je da bi Leopold I. trebao krajišnicima uputiti proglas kojim bi im se moralo zabraniti primanje kaludera i egzarcha pečkih patrijarha i objasniti im da pečki patrijarsi nemaju nikakvu crkvenu ni svjetovnu vlast nad krajišnicima, nego da su ih samo materijalno iskorištavali, a zagrebački je biskup trebao među samim Vlasima izabrati odgovarajuće osobe koje bi se školovale kao grkokatolički svećenici, između kojih bi se birao grkokatolički biskup. Međutim, iako se u početku činilo da će Petretićeva suradnja s Millerom i Gailerom imati uspjeha i da će Dvor uvažiti Petretićeve argumente, Gailer ga je početkom ožujka upozorio na opasnost da bi dvor zbog političkih interesa, odnosno održavanja mira u Krajini, mogao odstupiti od uobičajenog načela vjerske politike o pomaganju i zaštiti interesa Katoličke crkve i vjere, a u to su vrijeme i Mijakić i Kordić pokušavali pridobiti Beč za sebe, pa se Kordić početkom travnja pojavio u Beču, ali ga je Szelepcheny otpremio u Zagreb Petretiću, koji je morao provjeriti njegovu prikladnost za biskupa. Mijakić se u Beču pojavio sredinom travnja, uživajući podršku bana Nikole Zrinskog, generala Lesliea i krajiških vojvoda, što je na kraju i presudilo pri donošenju konačne odluke o izboru novog marčanskog biskupa. Kancelar Szelepcheny izvjestio je Petretića da se Mijakić obvezao da će poći u Rim na posvećenje, prihvatiti podložnost zagrebačkom biskupu, ispovijediti katoličku vjeru i podići škole za odgoj vlaške mladeži. Budući da je Leopold I. tada već očekivao mogući sukob s Osmanlijama, nastojao je što prije imenovati novog biskupa u Marči da bi se izbjegli nemiri, pa nisu bili prihvaćeni Petretićevi argumenti o odgodi imenovanja novog biskupa dok se ne pronađe odgovarajuća osoba. Dvor je odluku o Mijakićevu imenovanju marčanskim biskupom, donesenu zahvaljujući podršci političkih zagovornika, koji su njegovo imenovanje opravdavali opasnošću od krajiške pobune ako ne bi bio izabran za biskupa, konačno potvrdio u lipnju 1663., iako Mijakić još nije bio ni potvrđen ni posvećen, nego je samo obećao da će naknadno ispuniti postavljene uvjete. Mijakićevim imenovanjem marčanskim biskupom Petar Petretić nije bio zadovoljan, i do kraja biskupovanja upozoravao je bečki Dvor i Rim da se Mijakić nije ponašao kao grkokatolički, već pravoslavni biskup, koji je i dalje crkvenim poglavarom prihvaćao pečkog patrijarha i zagovarao krajišnike pred vlastima. No, Petar Petretić preminuo je 1667. i nije doživio promjenu stava Dvora prema Mijakiću i odluku o njegovu smjenjivanju, donesenu 1668. zbog ocjene suvremenika da Mijakić nije ispunio uvjete pod kojim je dobio mjesto marčanskog biskupa, i zbog pomaganja pobunjenih krajišnika 1666. godine. Mijakićevo smjenjivanje zajedno su zagovarali Petretićev nasljednik Martin Borković i krajiški zapovjednik Johann Herberstein, koji je Mijakića na kraju i uhitio 1670. po nalogu Dvora, a na njegovo je mjesto postavljen grkokatolik Pavao Zorčić, bivši marčanski kaluder odgojen u Ilirskom kolegiju u Bolonji.⁴⁶

⁴⁵ J. ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", 1930., 72.; 1931., 17.-18., 30.; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 1924., 99., bilj. 10.; 1925., 47.-50., 201., bilj. 14.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve", 46.-50., 100., bilj. 10.; R. LOPASIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I, 54., A-III., 53.

⁴⁶ Simeon Kordić krajem 1662. uputio se na posvećenje u Moldaviju, gdje ga je po nalogu kneza Gregora Ghike u Jasiju u siječnju 1663. metropolit Stjepan posvetio za "vlaškog i svidničkog" biskupa u Hrvatskoj i Slavoniji. Nakon povratka sukobio se s krajiškim vojvodama, koji su ga optužili za krivotvorenje pečata i pisama kojima je htio dokazati da su krajišnici htjeli njega za biskupa, a ne Mijakića; kaluderi pak su ga optužili da je sam krivotvorio i ispravu o posvećenju u Moldaviji. Tijekom biskupovanja Gabrijela Mijakića i Pavla Zorčića Kordić se nalazio u Krajini, a karlovački ga je general Herberstein uhitio 1671. zbog uznemiravanja krajišnika, pa ga je zagrebački biskup Martin Borković zatvorio u biskupsku tamnicu. Kordić je nakon toga ispovijedio katoličku vjeru, ali je 1672. pobjegao u Krajinu i poticao krajišnike protiv marčanskog biskupa Pavla Zorčića. Ponovno je uhićen 1675. u okolici Križevaca i okovan

Zaključak

Izvršće zagrebačkog biskupa Petra Petretića o grkokatoličkoj Marčanskoj biskupiji iz 1662. godine važan je izvor za povijest grkokatoličke Marčanske biskupije i biskupovanje njezinih biskupa tijekom prvih pola stoljeća njezina postojanja. Sastavljeno na zahtjev cara Leopolda I., ono je bečkom Dvoru trebalo pružiti podatke o najpogodnijoj osobi kojoj se nakon smrti marčanskog biskupa Save Stanislavića krajem 1661. moglo dodijeliti mjesto marčanskog biskupa, i o kandidatima koji su od bečkog Dvora zatražili da dobiju to mjesto. Iako je u ovom iscrpnom izvješću, koje je osim opširnog opisa biskupovanja marčanskih biskupa između 1611. i 1661. godine sadržavalo i opis prilika u Varaždinskom generalatu, Petretić kao je najbolje rješenje zagovarao ukidanje Marčanske biskupije i podvrgavanje pravoslavnih krajišnika vlasti rimokatoličkih biskupa, bio je svjestan i činjenice da bečki Dvor nije bio spreman na tako radikalno rješenje zbog bojazni od širih krajiških nemira. Stoga je predložio imenovanje provjerenog grkokatolika za marčanskog biskupa, voljnog prihvatiti položaj vikara za kršćane grčkog obreda zagrebačkog biskupa, koji će prekinuti veze s pravoslavnim pećkim patrijarsima, prihvatiti rimskog papu crkvenim poglavarom, obvezati se da će pravoslavne krajišnike sjediniti s Katoličkom crkvom, i odreći se uloge zagovornika i zaštitnika krajišnika pred državnim i vojnim vlastima. Svoj prijedlog Petretić je obrazložio primjerima ponašanja marčanskih biskupa Maksima (1630.-1642.) i Gabrijela Predojevića (1642.-1644.) i Save Stanislavića (1648.-1661.). Njihovi teološki stavovi i način na koji su izabrani otkrivali su ih kao prividne grkokatolike, koji su posvećenjem kod pravoslavnih pećkih patrijarha prekršili patronatsko pravo habsburških vladara da sami postavljaju biskupe u deset biskupija, i pokazali ih zagovornicima pravoslavlja koje su širili u Krajini. Pravoslavne krajišnike odvrćali su od unije s Katoličkom crkvom, grkokatolike i rimokatolike preobraćali su na pravoslavlje i na taj način krajiško područje podvrgnuli juridiksijskoj vlasti pećkih patrijarha. Prema Petretićevu mišljenju takvim su postupcima spomenuti marčanski biskupi djelovali protiv interesa Katoličke crkve i vjere u Monarhiji, a kršenjem odredbe "Statuta Valachorum" o zabrani slobodnog prelazanja državne granice i prihvaćanjem jurisdikcije pećkih patrijarha posredno su prihvatili i vlast turskih sultana, te time ugrožavali i slabili njezinu vojnu moć i sigurnost. Zbog toga je Petretić zagovarao zabranu nekontroliranih prijelaza državne granice i oštro kažnjavanje krajišnika koji bi bez znanja i odobrenja predstavnika Crkve i krajiški vlasti primali kalu ere i episkope iz Osmanskog Carstva. Budući da Gabrijela Mijakića i Simeona Kordića, kandidate za mjesto marčanskoga grkokatoličkoga biskupa, nije držao prikladnima, držeći ih osobama koje su zbog želje za biskupskim mjestom bili spremni samo prividno ispovijediti katoličku vjeru, Petretić je zagovarao imenovanje grkokatolika odgojenog u katoličkim ustanovama za marčanskog biskupa, koji je trebao katoličke krajišnike sjediniti s Katoličkom crkvom i suzbiti utjecaj pećkih patrijarha u Krajini. Međutim, Petretićevo izvršće nije postiglo željeni učinak, jer se rasprava o kriterijima koje je trebao ispuniti novi marčanski biskup pretvorila u prijemor predstavnika različitih političkih opcija na bečkom dvoru, koje su zagovarale svoje kandidate. Zato je odluka o novom marčanskom biskupu na kraju donesena pod pritiskom unutarnjih i vanjskih političkih prilika, odnosno zbog procjene da krajišnici nisu bili voljni prihvatiti biskupa kojeg nisu sami samostalno izabrali i predložili vladaru, i da bi nametanje neželjenog biskupa moglo izazvati krajiške nemire opasne za stabilnost Krajine u trenutku kad se spremao novi sukob s Osmanskim Carstvom. Bečki dvor zbog toga nije prihvatio prije-

boravio u varaždinskoj tamnici oko dvije godine, a kad je osuđen na lomaču kao vještac uspio je pobjeći u Osmansko Carstvo, nakon čega mu se gubi trag. Opširnije: A. IVIĆ, "Iz istorije crkve", 50.-54., 61.-64.; J. ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", 1930., 29.-30., 33.-35., 44.-50.; Valachicae gentis Notitia Historica, f. 4rv; R. LOPAŠIĆ, Monumenta ecclesiae graeco-orientalis, A.I., 77., 79.

dlog biskupa Petra Petretića o imenovanju pravoga grkokatolika novim marčanskim biskupom, nego je biskupom odlučio imenovati Gabrijela Mijakića, kojeg su zahtijevali sami krajišnici, a podržavali vojni zapovjednici i dio plemstva, iako Mijakić tada još nije bio grkokatolik, već je imenovan biskupom samo na temelju obećanja da će naknadno prihvatiti uniju i poći u Rim na posvećenje. Petar Petretić sve do smrti 1667. godine upozoravao je bečki dvor da Gabrijel Mijakić nije namjeravao ispuniti uvjete pod kojima je dobio biskupsko mjesto i da će biti samo prividni grkokatolik, ali nije doživio njegovo smjenjivanje, koje je provedeno 1670. godine zbog optužbi da nije ispunio obećanje o uniji pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom i zbog sudjelovanja u uroti s Petrom Zrinskim i Franom Krstom Frankopanom. Mijakićevo uhićenje, provedeno nakon duljeg oklijevanja Dvora, i postavljanje Petretićeva štićenika Pavla Zorčića, odgojenog u katoličkim učilištima, za marčanskog biskupa provedeno 1671., na neki je način predstavljalo i djelomično prihvaćanje prijedloga koje je Petar Petretić iznio u svom izvješću iz 1662. godine.

History of Eastern-Rite Marča diocese ("Vlach diocese") written by Zagreb bishop Petar Petretić in 1662

The emperor Leopold I requested Zagreb bishop Petar Petretić (1648-1667) to write a report of Greek Catholic Marča diocese. Petretić wrote the report in 1662 and described work of previous Marča bishops. He also gave an opinion about future candidates for a new Marča bishop. Petretić warned that the union of orthodox population of Military border with the catholic church was not successful and responsible for such situation were Marča bishops Maksim and Gabrijel Predojević and Sava Stanislavić. They accepted the religious union only generally and in fact they remained orthodox and protected orthodox population and considered orthodox Peć patriarchate as their religious leadership. Petretić accused Marča bishops for instigating rebellion of Military bordermen against Croatian nobility and Zagreb bishop. Military bordermen in the area of Varaždin general command lived on the land previously owned by Croatian nobility and Zagreb diocese. The conflict arose when previous owners demanded from bordermen tax for the use of their land. In his report Petretić warned that actions of Marča bishops caused the spread of orthodox religion in the Military border region. Connections between the orthodox clergy from Military border with Peć patriarchate was seen as a symbol of disloyalty toward the Austrian emperor and as a threat to the national security because orthodox clergy with its ties with Peć was also able to serve as spies of the Ottoman empire. Petretić thought that new bishop of Marča must be a real Eastern-Rite clergyman, raised in Catholic schools. Such person would be able to break all ties with Peć patriarchate. Military border orthodox clergy would be forced to loyalty toward the Catholic Church and the emperor. This would finally result in a effective union of orthodox Military border population with the Catholic church. Vienna did not accept Petretić's proposal because it feared that orthodox bordermen would rebel against it. It was usual for bordermen to choose Marča bishop on their own and to propose their candidate to the emperor. Contrary to the Petretić proposals Marča deacon Gabrijel Mijakić remained the bishop. He was supported by the bordermen and he promised to accept the religious union. Although Petretić's proposals were not accepted, they were later partially put into force. Mijakić was arrested because he refused to accept the religious union. He was replaced by Pavle Zorčić, who was a real Eastern-Rite clergyman educated in the Illirian collegiate body in Bologna.